

บทที่ 5

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านห้วยหินดำมีประวัติศาสตร์ยาวนานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่สามารถจัดการทรัพยากรได้ด้วยตนเองตามจารีตประเพณี จนกลายเป็นการใช้สิทธิรัฐและสิทธิเอกชนในการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้จากความเจ็บปวดตรงนั้น มีการเจรจาต่อรองและต่อสู้เพื่อพัฒนาแนวทางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเองและเป็นที่ยอมรับของรัฐ คือ การจัดการทรัพยากรตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม ที่ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีแนวทางการจัดการตายตัวอย่างเป็นทางการ เนื่องจากไม่มีกฎหมายหรือนโยบายที่รับรองสิทธิชุมชนให้จัดการทรัพยากรในเขตพื้นที่อนุรักษ์ได้ การจัดการของรัฐจึงขึ้นอยู่กับแนวคิดเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคล ดังนั้นชุมชนบ้านห้วยหินดำจึงยังคงประสบปัญหาการขาดความมั่นคงในสิทธิการใช้ที่ดิน กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมของชุมชนจึงมีนัยยะทางการเมือง ที่เป็นการต่อสู้ของชุมชนเพื่อให้เกิดการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการพื้นที่ดั้งเดิมของตนเอง

ผู้ศึกษาได้นำเสนอผลการศึกษาแยกเป็นประเด็นสำคัญต่าง ๆ โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม แบ่งผลการศึกษาออกเป็น 5 ส่วน คือ 1) พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านห้วยหินดำ 2) ตารางสำคัญของข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรร่วมโดยแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับรัฐ 3) การจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม 4) บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรร่วม 5) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรร่วมในระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมของชุมชน

ส่วนที่ 1 พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรร่วม ตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม

การจัดการทรัพยากรร่วมเป็นการแบ่งสรรประโยชน์จากทรัพยากรให้กับบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงต้องสร้างข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรร่วมกันเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรม

การใช้ของคน ทำให้เกิดการกระจายความเป็นธรรมให้แก่ทุกฝ่าย ที่มีสิทธิในทรัพยากรร่วมที่แตกต่างกัน คือเป็นเจ้าของ เป็นผู้มีสิทธิครอบครอง เป็นผู้มีสิทธิจัดการ เป็นผู้ใช้ โดยแนวทางในการจัดการเหล่านี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นนโยบายกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากร และความสามารถในการดูแลทรัพยากรของชุมชน

การจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านห้วยหินด้ามีพลวัตสูง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติตามลำดับ ทำให้เดิมชุมชนที่เป็นผู้มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรต้องกลายเป็นผู้ถูกกีดกันสิทธิ ดังนั้นชุมชนบ้านห้วยหินด้ามี่ใช้แนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อให้เกิดการยอมรับจากภาครัฐ ซึ่งเป็นการต่อสู้ที่มีระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคดั้งเดิม (พ.ศ. 2350-พ.ศ.2515) เป็นช่วงเวลาในการก่อตั้งชุมชนและจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ยุคที่สองคือยุคแย่งชิงทรัพยากร/รวมศูนย์อำนาจจัดการโดยรัฐ (พ.ศ. 2516-พ.ศ.2536) ยุคที่สามคือยุคการจัดการทรัพยากรร่วม ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านเริ่มต้นและช่วงประกาศอุทยานแห่งชาติพุเตย (พ.ศ.2537 จนถึง ปัจจุบัน)

1.1 ยุคดั้งเดิม (ประมาณพ.ศ. 2350 -พ.ศ.2515)

ชาวบ้านห้วยหินด้ามอาศัยและทำกินอยู่บริเวณป่าห้วยหินด้ามและห้วยขนุนเป็นเวลา 150-180 ปี มีเจ้าวัด ชื่อ สะไร่ใจ เป็นผู้ปกครองในเขตพื้นที่ ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ภายใต้จารีตประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยง

แนวคิดพื้นฐานของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ คือ สรรพสิ่งในโลกต่างมีส่วนในการดูแลรักษาซึ่งกันและกัน จึงส่งผลให้ชาวบ้านมีความเคารพและผูกพันกับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่ในการดูแลทรัพยากรชนิดต่าง ๆ เช่น รุกขจีคือผู้ดูแลต้นไม้ แม่โพสพเป็นผู้ดูแลต้นข้าว ไชวทะรุษ ดูแลรักษาพื้นดิน โดยมีประเพณีที่แสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ประเพณีการทำสะพานคำตันไทรในเดือน 6 ประเพณี การทำบุญข้าวใหม่ในเดือน 3 เป็นต้น (คณะกรรมการป่าชุมชน, สัมภาษณ์)

การจัดการไร่หมุนเวียนของชุมชนห้วยหินด้ามเป็นการใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากรร่วมกันของคนภายในชุมชน “ชาวบ้านไม่ยึดเอาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นของตนเอง สามารถใช้พื้นที่เวียนกันได้ แต่หลักเกณฑ์ในการใช้พื้นที่จะทำโดยใช้การหักไม้เสี่ยงทายว่าเจ้าที่ยอมให้ทำในพื้นที่นี้หรือไม่” (ลำไย กองแกง, สัมภาษณ์) ชุมชนอาศัยใช้น้ำฝนในการทำเกษตรกรรม เดิมรอบหนึ่งของการทำไร่หมุนเวียนจะมีระยะเวลาใช้เวลา 7-10 ปี แต่ปัจจุบันใช้เวลาประมาณ 3-5 ปี เพราะ

พื้นที่ถูกจำกัด การทำไร่หมุนเวียนส่งผลให้ธรรมชาติฟื้นตัวได้ทันต่อการใช้ของคนภายในชุมชน ไม่จำเป็นต้องมีการแย่งชิงทรัพยากรและครอบครองพื้นที่เป็นของส่วนตัว ทำให้ทรัพยากรยังมีความอุดมสมบูรณ์และเพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน

ในระบบดังกล่าว ชาวบ้านทุกคนต้องดูแลรักษาทรัพยากรภายใต้กฎจารีตประเพณีของชุมชน รูปแบบของการถือครองที่ดินจึงเป็นไปตามสิทธิการใช้ ที่คนในชุมชนสามารถใช้ที่ดินได้ในพื้นที่นอกเขตหวงห้าม และไม่มีบุคคลใดถือสิทธิที่ดินทำกินไม่ว่าจะเป็นไร่ นา หรือสวน ได้มาด้วยการบุกเบิกพื้นที่ป่าและสืบทอดเป็นมรดก ภายใต้การควบคุมดูแลของกลุ่มญาติ โดยมีการยอมรับสิทธิการใช้ของกันและกันตามประเพณี (ยศ สันติสมบัติ และ เสน่ห์ จามริก, 2536, น. 171)

พื้นที่ในเขตหวงห้ามนั้น ได้แก่ พื้นที่บริเวณที่มีลำห้วยสองเส้นมาบรรจบกันหรือเรียกว่า "ลบห้วย" และบริเวณตาน้ำหรือแหล่งน้ำซับ เพราะเชื่อว่าเป็นบริเวณที่มีผีดูแล และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแล ถ้าทำไร่ในพื้นที่นั้น อาจเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น เกิดอันตรายแก่ครอบครัวจนไม่สามารถทำไร่ได้ตลอดรอดฝั่ง เขตหวงห้ามดังกล่าวมิได้หมายรวมแค่การทำไร่เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงเรื่องการตัดไม้และการล่าสัตว์ด้วยเช่นกัน คือ ห้ามตัดต้นไม้ที่กำหนดไว้ว่าเป็นไม้ตระกูลสูง เช่น ไม้ประดู่เพราะเมื่อนำมาสร้างบ้านเรือนจะทำให้อยู่ไม่เป็นสุข หรือ ห้ามล่า นกเงือก สมเสร็จเพราะจะประสบแต่ความโชคร้ายถือว่าเป็นอุบายของบรรพบุรุษที่ต้องการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรถูกทำลายจากการใช้ประโยชน์อื่นไม่ถูกต้องของลูกหลาน

อาจกล่าวได้ว่าหลักเกณฑ์ข้างต้นเป็น "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ที่คนปฏิบัติตามด้วยความเคารพศรัทธา แต่มิได้เป็นข้อห้ามที่เคร่งครัดในการบังคับใช้

นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้ทางด้านนิเวศ ในการจำแนกพื้นที่ป่าแบบดั้งเดิมตามลักษณะการใช้ประโยชน์เป็น 6 ประเภท (พยงค์ ศรีทอง, 2547, น. 2) ได้แก่

ป่าต้นน้ำ (ที่คี) เป็นพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงชัน อยู่ห่างชุมชน และเชื่อมต่อกับผืนป่าอื่น ๆ มีไผ่ผากขึ้นสลับกับไม้ไผ่หนวลและมีไผ่บางขึ้นอยู่ชายเขาริมห้วยมี ตะคร้ำ ไท ประดู่ น้ำ เป็นต้น ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำและเป็นพื้นที่หากิน เช่น กระจอก กระแต รวมทั้งเก็บของป่าเล็กน้อย เช่น เห็ด หวาย และสมุนไพร

ป่าต้นน้ำบริเวณยอดห้วย (ที่คีควาจุ) เป็นป่าต้นน้ำบริเวณยอดห้วย พื้นที่นี้เป็นแหล่งน้ำรับของลำห้วย อยู่บริเวณสันเขา ยอดเขา สภาพทั่วไปและการใช้ประโยชน์คล้ายกับป่าต้นน้ำ

พื้นที่ทำกินและใช้สอยทั่วไป (ฉือลองอองเซออง) เป็นพื้นที่ป่าตามเขาสูงชันและริมลำห้วยบริเวณลำห้วยมีไผ่ตงขึ้นเป็นหย่อม ๆ สลับกับไผ่ฉากบนพื้นที่สูงชัน ชาวบ้านใช้ประโยชน์พื้นที่ในการเก็บหาของป่าเพื่อการใช้สอยทั่วไป ได้แก่ เห็ด สมุนไพร หน่อไม้ เป็นต้น

พื้นที่ใช้สอยไม้ (ฉือลองใช้เซย์ใช้ว่า) เป็นป่าบริเวณรอบ ๆ พื้นที่ทำกิน ใช้ประโยชน์ในการนำไม้และไม้ยืนต้นมาซ่อมแซมบ้านเรือน เก็บหาไม้ฟืนและเก็บหาของป่าบางชนิด

พื้นที่ทำกิน (ฉือลองหม่าออง) เป็นพื้นที่ไร่ รวมทั้งไร่ซาก (พื้นที่ที่ทิ้งไว้เพื่อให้ดินฟื้นตัวสมบูรณ์ขึ้น จากนั้นจึงหมุนเวียนกลับมาทำไร่อีกครั้ง) อายุไร่ซากประมาณ 3-5 ปี สลับกับไร่ปีปัจจุบัน สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาสูงบ้างต่ำบ้าง พื้นที่ทำกินหลัก ๆ มักอยู่สองข้างลำห้วยที่สำคัญเป็นป่าเบญจพรรณ นอกจากทำการเกษตรแล้ว ยังเป็นพื้นที่สำหรับเก็บหาหน่อไม้ สมุนไพร เห็ด ผักป่า รวมทั้งสัตว์เล็กน้อยที่ล่าเป็นอาหารได้

ป่าช้า (สว่าคู้) เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการทำพิธีกรรม การใช้ประโยชน์จึงมีไม่บ่อยมาก

จากการแบ่งประเภทในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านแสวงหาแนวทางจัดการที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและการทำการเกษตร ทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ทำการเกษตรได้ผลผลิตดี จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่พบว่าในบริเวณห้วยหินดำนี้สัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย ทั้งช้าง เสือ ควายเป็นต้น ถือได้ว่าเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ได้ดีประการหนึ่ง ถึงแม้ว่าส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะพื้นที่นี้เป็นผืนป่าเดียวกับผืนป่าขนาดใหญ่ห้วยขาแข้ง - ห้วยใหญ่เรศวร จึงทำให้มีสัตว์ป่ากระจายอยู่ก็ตาม

สรุปได้ว่าในยุคดั้งเดิมชุมชนจะมีบทบาทหลักในการจัดการดิน น้ำ และป่า โดยใช้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในหมู่บ้าน อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแย่งชิงทรัพยากรมีน้อย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยป่าชุมชนในส่วนของพัฒนาการของป่าชุมชนภาคเหนือของยศ สันตสมบัติ และ เสน่ห์ จามริก (2536, น. 171) กล่าวว่า ยุคบ้านป่าหรือยุคตั้งถิ่นฐานแรกก่อกำเนิดต่อปามีน้อย เนื่องจากประชากรไม่มากและระบบการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ชาวบ้านจึงจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง

ชุมชนจัดทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ฐานคิดที่ว่าธรรมชาติมีบุญคุณต่อมนุษย์ ดังนั้นแนวทางในการจัดการจึงเน้นให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรกับความต้องการของคนในชุมชนโดนทุกคนมีสิทธิในการใช้ได้ แต่ห้ามถือว่าตนเป็นเจ้าของทรัพยากร เนื่องจากทรัพยากรเหล่านั้นจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้ดูแลรักษา แต่หลังการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2518 คนต่างถิ่นและเครื่องจักรเริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในหมู่บ้านมากมาย เรียกว่าเป็นจุดเริ่มต้นของยุคเปิดบ้านนั่นเอง

1.2 ยุคแห่งชิงทรัพย์ยากร/รวมศูนย์อำนาจจัดการโดยรัฐ (พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2536)

ช่วงสัมปทานป่า (พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2529)

ช่วงทำสัมปทานป่าเป็นช่วงที่ชุมชนบ้านห้วยหินดำต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมากทางด้านทรัพยากรและความเป็นอยู่ เนื่องจากปัจจัยภายนอกเริ่มเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนถูกแบ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากรและการทำมาหากินในพื้นที่นั้นจากที่เคยมีสิทธิเดิมที่ ดังจะเห็นได้ดังนี้

พ.ศ. 2516 รัฐบาลได้เปิดให้บริษัทเอกชนเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติองค์พระฯ ซึ่งมีบริษัทสุพรรณบุรีทำไม้เป็นผู้ได้รับสัมปทานในการเข้าตัดและชักลากไม้ในป่า เป็นระยะเวลา 20 ปี ภายในเนื้อที่ 810 ตารางกิโลเมตร โดยได้เริ่มทำการตัดไม้ในปี 2517 ในปี 2526 การตัดไม้นั้นได้แผ่ขยายมาถึงบริเวณห้วยหินดำอันถือว่าเป็นที่ทำกินของชาวบ้าน และดำเนินการตัดไม้เรื่อยไปจนถึงปี พ.ศ. 2529

หลังจากนั้นบริษัททำไม้จึงได้ย้ายการตัดไม้ไปสู่เขตหมู่บ้านข้างเคียง ได้แก่ บ้านกล้วยองค์พระและตะเพินคี การทำสัมปทานป่าครั้งนี้เป็นการทำลายระบบนิเวศภายในชุมชน เนื่องจากมีการโค่นต้นไม้จำพวกไม้เนื้อแข็งจำนวนมาก เช่น มะค่าโมง แต่ไม่ได้มีการปลูกทดแทน ทำให้เกิดความแห้งแล้งและเกิดไฟไหม้ป่าอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2529

ถนนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรในพื้นที่เสื่อมโทรม พ.ศ. 2518 ชุมชนเริ่มมีถนนเล็ก ๆ ตัดผ่านหมู่บ้าน ด้วยงบประมาณเงินผันในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้คนจากภายนอกเข้ามาติดต่อกับคนภายในชุมชนได้ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2528 - พ.ศ. 2529 มีการตัดถนนลูกรักเพื่อความมั่นคงผ่านชุมชน โดยกองอำนวยการร่วมรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) เนื่องจากพื้นที่นี้เคยเป็นที่หลบซ่อนของขบวนการนักศึกษาและเขตแทรกซึมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (ประยงค์ ศรีทอง, 2547, น. 2)

เกษตรกรและนายทุนที่ต้องการที่ดินจึงเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ ภายนอกหมู่บ้านมากขึ้น เช่น คนในพื้นที่บ้านทุ่งมะกอก ได้ย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนบ้านห้วยหินดำมากขึ้นยังคงเป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงเช่นเดิม ทั้งนี้ผู้คนเข้ามาในชุมชนจะมีทั้งที่เข้ามาอยู่อาศัยและที่เข้ามาจับจองที่ดินเท่านั้น ทรัพยากรในชุมชนบ้านห้วยหินดำที่แต่เดิมเคยมีใช้อย่างเหลือเฟือ กลับถูกองค์กรภายนอกฉกฉวยไป ต้องมีการแบ่งสรรกันมากขึ้น แต่ชุมชนก็ไม่ได้มีกระบวนการต่อสู้ใดใด

ในยุคสัมปทานป่าไม้ รัฐใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าจัดการป่าของชุมชนห้วยหินดำและมอบอำนาจในการจัดการนั้นให้แก่บริษัทเอกชนสามารถตัดต้นไม้ได้อย่างถูกกฎหมาย โดย

ชาวบ้านไม่สามารถตอบโต้หรือต่อสู้กับอำนาจรัฐได้ สิ่งที่ชาวบ้านทำได้คือการจำยอมกับสภาพที่ถูกกระทำและพยายามปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

ช่วงแย่งชิงที่ดิน (พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2536)

ปี พ.ศ. 2530 เจ้าของสัมปทานป่าไม้เดิมได้หลอกล่อและการใช้อำนาจเข้าข่มขู่ให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินดั้งเดิม ในที่ราบหุบเขาฝั่งตะวันออกของชุมชน (พยางค์ ศรีทอง, 2547) จำนวน 21 ครัวเรือน และทำสัญญาเช่าพื้นที่จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อปลูกสวนป่าไม้โตเร็วและเลี้ยงโค เป็นระยะเวลา 30 ปี ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียที่ดินทำกินให้กับกลุ่มนายทุน ในที่สุดชาวบ้านจึงต้องเคลื่อนเข้าไปทำไร่ในพื้นที่ป่าเขาบริเวณฝั่งตะวันตกซึ่งมีความลาดชัน ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูก นอกจากคนไทยพื้นราบได้อพยพบุกรุกเข้ามาจับจองพื้นที่ดินทำไร่ของชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยหินดำอีกด้วย ส่งผลให้ปริมาณพื้นที่ในการทำกินของคนทั้งหมู่บ้านมีจำนวนลดลงไปอีก

ช่วงปี 2532 รัฐบาลประกาศพระราชกำหนดยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ แต่ยังคงมีการลักลอบตัดไม้จากกลุ่มอำนาจรัฐในพื้นที่และผู้นำชุมชนในบางหมู่บ้านเป็นการทำไม้แปรรูปเถื่อนกันอย่างเปิดเผย และขยายขอบเขตมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2535-2536 เป็นช่วงที่มีการทำไม้ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายทั่วประเทศ ทำให้ทรัพยากรต่าง ๆ ถูกนำไปใช้ทางธุรกิจหรือในเชิงพาณิชย์เสียเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมและเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามารับผลประโยชน์จากป่า จะเห็นได้ว่าแนวคิดหรือทัศนคติของรัฐที่มีต่อทรัพยากรเป็นการมุ่งเน้นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจมองว่าทรัพยากรเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาประเทศให้เกิดความเจริญจึงอนุญาตให้ทำสัมปทานป่าได้ ในขณะหนึ่งเดียวกันรัฐบาลต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่า จึงให้ทำสวนป่าเศรษฐกิจ เป็นความขัดแย้งของนโยบายป่าไม้ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ของรัฐให้ต้องเป็นผู้สูญเสียที่ดินทำกิน

สามารถกล่าวได้ว่ายุคเปิดป่าที่ให้มีการทำไม้นี้เป็นจุดเริ่มต้นที่เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชาวบ้านที่เคยมีสิทธิในการใช้ตามจารีตประเพณี กับ รัฐและเอกชนที่มีสิทธิตามกฎหมาย

ชุมชนห้วยหินดำถูกรัฐลดรอนสิทธิในการจัดการที่ดิน ทำให้หมดบทบาทในการจัดการทรัพยากรไปอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากรัฐได้นำแนวคิดสิทธิของรัฐมาใช้ในการจัดการผืนป่าบริเวณนี้ อย่างเบ็ดเสร็จ จากที่รัฐได้ยึดครองต้นไม้ในเขตชุมชนไปมอบให้บริษัทเอกชนจัดการก่อน จนที่สุดรัฐก็ได้ยึดที่ดินในการทำไร่ของชุมชน เพื่อนำไปให้บริษัทเอกชนเช่าปลูกป่าเศรษฐกิจ ดังนั้นอำนาจในการใช้และถือครองประโยชน์ในพื้นที่อันถูกต้องตามกฎหมาย จึงมีเพียงแต่ของรัฐกับสิทธิของเอกชนอันได้แก่บริษัทสุพรรณบุรีทำไม้ ทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดการทรัพยากรได้ ชาวบ้านจึงเป็น

เพียงผู้ที่ดำเนินการไปตามแนวทางที่ภายนอกเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่ผู้จัดการเหมือนในยุคดั้งเดิมอีกต่อไป

แต่กระนั้นยังคงมีบริเวณที่เหลืรอดจากการปลูกป่าอยู่จำนวนหนึ่ง ชาวบ้านยังคงใช้แนวทางการทำไร่หมุนเวียนดั้งเดิมของตนเหมือนเดิม การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ชุมชนห้วยหินดำไม่ได้เรียกร้องหรือต่อสู้อย่างรุนแรงกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่นเคย เนื่องจากลักษณะนิสัยของชาวกะเหรี่ยงที่มักหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ไม่ต้องการให้เกิดปัญหากับภาครัฐ จึงยอมตกเป็นผู้ถูกระทำ ดังนั้นจึงได้ย้ายที่ทำกินของตนเอง ไปยังพื้นที่ป่าเขาบริเวณฝั่งตะวันตกซึ่งมีความลาดชัน ที่ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูกเลย

อย่างไรก็ดีชุมชนบ้านห้วยหินดำ เริ่มแสวงหาวิธีการที่จะรักษาผืนป่าในบริเวณรอบชุมชนไว้ นับตั้งแต่การรวมตัวกันของแกนนำเพื่อขับไล่ขบวนการทำไม้เถื่อน แต่มักไม่เป็นผลเนื่องจากขบวนการเหล่านี้จะมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังไม่ละความพยายามที่จะหาทางป้องกันไม่ให้ เกิดการรุกรานป่าไม้และวิถีชีวิตของชุมชนซ้ำซ้อนอีกครั้ง (พยงค์ ศรีทอง, 2547, น. 3)

จากสภาวะแวดล้อมดังกล่าวทำให้สภาพทรัพยากรเสื่อมโทรม ชาวบ้านไม่สามารถทำกินได้อย่างพอเพียง เป็นสาเหตุให้ชาวบ้านเริ่มลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิการใช้ทรัพยากรในเขตพื้นที่ของตนเอง โดยเริ่มมีการพูดคุยถึงสภาพปัญหาด้านความเสื่อมโทรมของป่าไม้ของคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนบ้าง และได้ติดต่อกับศูนย์พัฒนาชาวเขา และ กอ.รมน. เกี่ยวกับสภาพปัญหา แต่ยังไม่เกิดข้อสรุปในการกำหนดแนวทางที่จะใช้เพื่อต่อรองกับภาครัฐ

1.3 ยุคที่สามคือยุคการจัดการทรัพยากรร่วม (พ.ศ. 2537จนถึง ปัจจุบัน)

ยุคนี้เป็นเวลาที่ชุมชนเริ่มตื่นตัวในการดิ้นรนให้มีที่ดินทำกินเพื่อความอยู่รอดของคนส่วนใหญ่ หลังจากที่ถูกรัฐยึดอำนาจในการจัดการทรัพยากรไป ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มประสานงานกับองค์กรภาครัฐ เพื่อแสวงหาแนวทางที่เป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรร่วม

ช่วงการยอมรับแนวคิดป่าชุมชน (พ.ศ. 2537-2540)

หลังจากการประกาศปิดสัมปทานป่า ทรัพยากรป่าไม้ได้เสื่อมโทรมลง น้ำในลำห้วยแห้งไม่พอใช้ ผลผลิตจากการทำไร่ได้น้อยและที่เห็นชัดเจนที่สุดคือการเกิดไฟไหม้ป่าอย่างรุนแรง ในปี พ.ศ. 2528 รวมถึงการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านส่วนใหญ่ให้กับนายทุน ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรที่เกิดขึ้น

ในปี พ.ศ. 2537 ได้มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มเข้ามาปักหลักเขตป่าไม้ โดยเรียกว่าป่าสงวน ไชนซี จึงทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักว่า พื้นที่อันเคยเป็นที่ดินทำกินในส่วนที่เหลืออยู่กำลังจะถูกรัฐประกาศเป็นเขตอุทยานไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นชาวบ้านปรึกษารื้อกันเพื่อหาวิธีการที่จะรักษาพื้นที่นี้ไว้

กลุ่มคนที่สนใจประเด็นดังกล่าวจึงมาพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น นายวันดี เมืองแก่น นายโจเกิงป่า งามยิ่ง (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) นายแกละโท อมสินเจริญ และกำนันสงบ สะไรใจ นายไกว งามยิ่ง เป็นกลุ่มแกนนำด้านป่าชุมชน เป็นต้น แต่ยังไม่มีความเห็นในการแก้ไขปัญหาคือเป็นรูปธรรม เป็นเพียงการแสดงให้เห็นเจตจำนงร่วมกันของคนภายในชุมชนที่ต้องการแสวงหาแนวทางในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ช่วงนั้นชุมชนได้รับการขอคำปรึกษาและข้อมูลในการปลูกป่าเอกชน จากศูนย์พัฒนาชาวเขาและกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือถูกบุกรุกที่ดินทำกินจากการทำสัมปทานป่า แต่ทั้งสองหน่วยงานไม่มีหน้าที่และอำนาจในการจัดการกับปัญหานี้ จึงทำให้ชุมชนต้องจัดการกับปัญหาคด้วยตนเอง มีการประชุม พูดคุยกันบ่อยครั้งด้วยการนำของนายวันดี เมืองแก่น จนกระทั่งได้แนวร่วมมากขึ้น ทั้งนี้ชาวบ้านเข้าใจว่ารัฐอาจไม่ยอมรับกับแนวทางการทำไร่ดั้งเดิมของชุมชนได้ จึงพยายามเพื่อหาแนวทางใหม่ในการต่อรองกับภาครัฐให้ยอมรับการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านในพื้นที่บริเวณนั้น และคืนที่ดินให้แก่ตนเอง โดยศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ต่าง ๆ

เมื่อโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชโดยนายพยงค์ ศรีทองได้เข้ามาทำงานในชุมชนห้วยหินดิน เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการปลูกพืชปลอดสารเคมีและส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านจึงได้มีการพูดคุยกันถึงสภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพป่ากับนายพยงค์ ศรีทองและปัญหาการเตรียมการประกาศเขตอุทยาน ซึ่งได้ขอแนะนำและจัดสรรงบประมาณของโครงการให้ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำประมาณ 10 คน ไปศึกษาดูงานในประเด็น การรักษาป่าต้นน้ำและการจัดการในรูปแบบของป่าชุมชนที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจว่า ชุมชนจะใช้แนวทางการจัดการป่าชุมชนเป็นวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่จะต่อรองกับภาครัฐ อันเป็นการแสดงถึงถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วยตนเองหรือไม่ ในปี พ.ศ. 2537

หลังจากที่คณะผู้ศึกษาดูงานเกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนและรูปแบบการจัดการ การทำงานของคนในองค์กรป่าชุมชน กลุ่มแกนนำจึงได้มีการประชุมชาวบ้านเพื่อถ่ายทอดบทเรียนจากป่าชุมชนศิลาแลงให้แก่ชาวบ้านที่ไม่ได้ไปดูงานได้รับทราบ ซึ่งได้มีการประชุมอย่างเป็นทางการโดยเป็นวาระการประชุมของหมู่บ้านและมีการพูดคุยเล่าสู่กันฟังอย่างไม่เป็นทางการ

ด้วย ส่งผลให้คนในชุมชนบางส่วนตระหนักถึงความสำคัญของการมีป่าชุมชน ว่าเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ส่งผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติและมีแนวร่วมในการจัดการมาก ดังเช่น นายวันดี เมืองแก่น (สัมภาษณ์) หนึ่งในคณะกรรมการกล่าวว่

สาเหตุให้ต้องดูแลป่า เนื่องจากสัมปทานป่าแล้วทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ฝนไม่ตก การทำมาหากินแยลง ป่าต้นน้ำก็ถูกทำลายอยู่ตลอดเวลา พอสัมปทานเล็กแล้วนายทุนก็ทำลายป่าตลอดเวลา ดังนั้นแหล่งต้นน้ำก็น้อยลงทุกที ดังนั้นแกนจึงมีการปรึกษาหาวิธีการในการแก้ไขหัวหน้าพวงคั้งนั้นะนำไปดูงานที่อื่นที่ศิลาแลง จึงกลับมาทำป่าชุมชนของตนเอง

ทั้งนี้ได้มีการพูดคุยกันอยู่หลายครั้งจนได้แนวร่วมที่จะดำเนินการด้านอนุรักษ์ป่าและได้ข้อสรุปว่าจะจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งต้นน้ำลำธาร อนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า สภาพแวดล้อมของชุมชน เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่าจากบุคคลภายนอก และให้คนในชุมชนรู้จักใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน รวมถึงเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมชุมชน

เบื้องต้นชาวบ้านได้ร่วมกันแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน 15 คน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนในปี 2537 นี้เอง ประกอบไปด้วยประธาน กรรมการ เหนรัญญิก เลขานุการและประชาสัมพันธ์ ที่จะทำตามหน้าที่ความรับผิดชอบในการดูแลสอดส่องพฤติกรรมของคนในชุมชน และดำเนินกิจกรรมทางด้านป่าไม้ ซึ่งคณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งจากคนในชุมชน โดยกำหนดวาระการทำงานเป็นเวลา 3 ปี ในการเลือกตั้งได้มีการเปิดโอกาสให้กลุ่มสตรีได้เข้ามามีบทบาทในการรับเลือกตั้งเป็นคณะกรรมการด้วย

หลังจากนั้นได้มีการสร้างกฎระเบียบขึ้นมาในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งครอบคลุมไปในส่วนของการใช้ประโยชน์ การควบคุมดูแล และการฟื้นฟู โดยชุมชนบ้านห้วยหินคำได้มีการตั้งกติกาและกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2538 โดยชาวบ้านห้วยหินคำจะมีหน้าที่ในการดูแลรักษา ปกป้องป่าชุมชน ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อห้ามตามข้อตกลงร่วม โดยกำหนดให้มีการลาดตระเวนป่า และหาแนวร่วมจากภายนอกเพื่อการรักษาป่า ทำให้ชุมชนช่วงเคียงไม่พอใจเนื่องจากถูกจำกัดการใช้ทรัพยากร จึงต้องมีการเจรจาไกล่เกลี่ย

ปี พ.ศ. 2540 ชุมชนบ้านห้วยหินคำเริ่มประสานงานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งป่าไม้จังหวัด สถาบันวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น สำนักป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรีและศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Recofct) ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน

โดยได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม และได้ให้ความรู้และเทคนิควิธีการในการจัดการป่าไม้ตามแนวคิดทางด้านวนศาสตร์ชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ ในปีนี้ถือได้ว่ากิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เรียกได้ว่าเป็นช่วงที่กิจกรรมจัดการป่าชุมชนนั้นเด่นชัดที่สุด ซึ่งกิจกรรมมีดังต่อไปนี้

- ตรวจป่า ที่พบคนบุกรุกพื้นที่ 100 ไร่บริเวณห้วยแห้งงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ผลักดันออกจากพื้นที่

- การทำบุญสืบชะตาป่าชุมชน เป็นการปลุกจิตสำนึกผ่านพิธีกรรมสืบชะตา และตั้งกองผ้าป่า ได้เป็นกองทุนป่าชุมชนเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ เป็นจำนวนเงิน 5,880 บาท

- การอบรมเรื่องไฟป่า โดยสำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี

- การทำแนวเขตที่ทำกินกับป่านุรักษ์

- ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชนบริเวณห้วยขนุน

- การฝึกอบรมเรื่องการใช้สารเคมีในป่าชุมชน

นอกจากนี้แล้วประเด็นเรื่องการประกาศเขตพื้นที่อุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้านชุมชนเองก็ยังแสวงหาในการจัดการปัญหาอยู่เสมอ จึงร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สำนักงานป่าไม้สถาบันทางวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน สร้างเวทีแสดงความคิดเห็นและเสนอข้อมูลการทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่อุทยานในระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านว่าอยู่ในบริเวณใดบ้าง โดยขอความร่วมมือให้เจ้าหน้าที่อุทยานกันพื้นที่ทำกินออกก่อนมีการประกาศอุทยานจริง ซึ่งอุทยานได้ยอมรับข้อเสนอของชุมชน

ช่วงประกาศอุทยานแห่งชาติพุเตย (พ.ศ. 2541-2543)

หลังจากที่ได้มีเวตินั้นไม่นาน รัฐได้ประกาศให้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าองค์พระ ป่าเขาพระกำ ป่าเขาห้วยพลู อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอุทยานแห่งชาติพุเตยใน วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2541 ถึงแม้ว่ามีการสร้างข้อตกลงในการกันพื้นที่ทำกินของชุมชนออกจากเขตพื้นที่เตรียมประกาศเขตอุทยานแล้วก็ตาม ซึ่งเหตุการณ์นี้ชาวบ้านไม่ทราบมาก่อน ส่งผลให้ชุมชนบ้านห้วยหินดำตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเรียกร้องสิทธิชุมชนในการใช้พื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากขาดแคลนที่ดินทำกินอย่างมาก กิจกรรมทางด้านสิทธิในการใช้ที่ดินทำกินจึงมีมากขึ้น เป็นการเรียกร้องที่ดินทำกินของตนเองคืนจากอุทยานแห่งชาติพุเตย อีกทั้งยังมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อสร้างภาคีความร่วมมือในการผลักดันแนวคิดนี้ โดยมีรีคอฟและโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชเป็นผู้ช่วยประสานงานกับองค์กรภายนอก อันประกอบไปด้วย สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 บ้านโป่ง หน่วยประสานงานป้องกันรักษาป่าจังหวัด

สุพรรณบุรี สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี ป่าไม้อำเภอ ปลัดอบต. วังยาว นักวิชาการ อุทยาน
ซึ่งไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้

กระบวนการที่ใช้ในการเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินนั้น คือ การจัดทำข้อมูลการใช้ที่ดินของ
ชาวบ้าน ทั้งขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ บุคคลที่ขอเข้าใช้พื้นที่ และรูปแบบการทำไร่หมุนเวียน
เป็นการสร้างความเข้าใจกับอุทยาน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายเรื่องเทคนิควิธีการจัดทำ
ข้อมูล ในการทำแผนที่โดยใช้จีพีเอส¹ จับพิกัดแสดงตำแหน่ง โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 พื้นที่
หลัก คือ พื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าในการใช้สอย และพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ จากนั้นชุมชนได้ร่วมเดิน
หมายแนวเขตบริเวณป่าใช้สอยก่อนการดำเนินงานในภาคสนาม โดยมีเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่แต่
ละลักษณะดังนี้

1. เขตพื้นที่ทำกินเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านทำไร่หมุนเวียน อันได้แก่ พื้นที่เพาะปลูกอันเป็น
ปัจจุบัน พื้นที่ไร่ร้างสำหรับการหมุนเวียน ไร่ข้าวโพดและพื้นที่ปลูกไม้ผลในไร่ด้วย ยังรวมถึงพื้นที่
สำหรับเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ทำการเกษตรมี 2 บริเวณหลัก คือ 2 ไร่ห้วยขนุนและห้วยหินดำ

2. เขตป่าใช้สอยเป็นพื้นที่ตามหัวไร่ปลายนา อันได้แก่ พื้นที่ที่กันไว้ให้สมาชิกป่าชุมชน
ได้จัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน กล่าวคือ สำหรับการตัดไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน ไม้ฟืน ถ่าน
และของป่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพรและพืชผัก จะอยู่เหนือพื้นที่ทำการเกษตร
และไม่เป็นพื้นที่อยู่สูงเกินไป

3. เขตป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่ทั้งหมดในป่าชุมชนที่ไม่ได้กำหนดไว้เป็นพื้นที่ป่าใช้สอย หรือ
พื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งส่วนมากจะเป็นป่าต้นน้ำลำธารของลำห้วยสายสำคัญ คือ ห้วยหินดำและ
ห้วยขนุนเป็นพื้นที่สูงชัน ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์มากนัก เป็นพื้นที่อันมีคุณค่าที่กันไว้เพื่อ
การรักษาสภาพป่าต้นน้ำ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลการกำหนดแนวการใช้ประโยชน์ที่ดินในป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ ทำให้ทราบเขต
และพื้นที่ที่แน่นอน สามารถระบุขนาดพื้นที่แต่ละประเภทตามพื้นที่ที่อยู่นอกและในเขตอุทยานได้
ดังแสดงในตารางที่ 5.1

¹จีพีเอส (GPS Global Positioning System) เป็นระบบหาพิกัดบนพื้นโลก โดยการ
อ้างอิงจากดาวเทียมที่มีความแม่นยำสูง ในการอ่านพิกัดเพื่อทำแผนที่

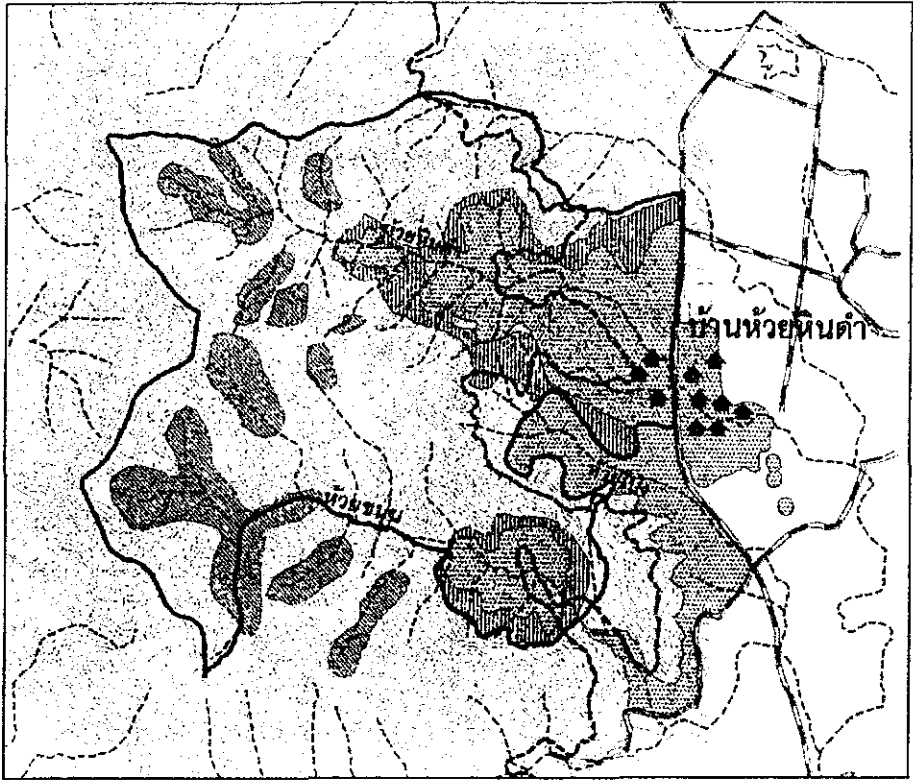
ตารางที่ 5.1
ลักษณะพื้นที่ตามการใช้ประโยชน์ภายใน
ป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ ปี 2542

พื้นที่จำแนกตาม ลักษณะการใช้ประโยชน์	ในเขตอุทยาน (ไร่)		รวม (ไร่)	นอกเขตอุทยาน (ไร่)		รวม (ไร่)
	ห้วยหิน ดำ	ห้วยขนุน		ห้วยหิน ดำ	ห้วยขนุน	
1. พื้นที่ทำการเกษตร*	733.5	395.3	1128.8	908.3	36.1	944.4
2. พื้นที่ป่าใช้สอย	1145.2	606.5	1751.8	-	39.2	39.2
3. พื้นที่ป่าอนุรักษ์	9814.6			991.5		

* รวมพื้นที่ไร่มุมนเวียนทั้งหมด

ที่มา: รายงานสรุปการทำแนวเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน ป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ (2541, น. 3)

ภาพที่ 5.1
แผนที่แสดงพื้นที่จัดการ ป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ

คำอธิบายสัญลักษณ์

- แนวเขตอุทยานแห่งชาติเขาค้อ
- ลำห้วย
- ขอบเขตป่าชุมชน (ขอบเขตใหม่)
- ถนน
- เส้นชั้นความสูงเส้นระดับความสูง
- ที่ดินและที่สาธารณะ (พื้นที่ป่าต้นน้ำ)
- ที่ดินของเอกชน (พื้นที่ให้สิทธิทั่วไป)
- ที่ดินของเจ้าเมือง (พื้นที่ให้สิทธิทั่วไปและให้สิทธิใหม่)
- ที่ดินของหมากอง (พื้นที่ทำกิน)

0 1 2 3 กิโลเมตร

ที่มา: องค์การบริหารบ้านห้วยหินดำ (2542, น. 3)

การประกาศอุทยานแห่งชาติพุเตยเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงมากของชุมชน เนื่องจากมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติพุเตยในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งทับที่ทำกินของชุมชนที่เป็นพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนประมาณ 1,200 ไร่ ในบริเวณห้วยหินดำและห้วยขนุน อันเป็นบริเวณที่ชุมชนย้ายหนีจากการถูกบุกรุกที่ทำกินบริเวณที่ราบฝั่งตะวันออก เมื่อครั้งทำสวนป่าเศรษฐกิจมาแล้ว ส่งผลจำนวนที่ดินทำกินน้อยลงมากขึ้น

จากการสูญเสียที่ดินทำกินส่งผลถึงการดำเนินงานภายในชุมชน คือ คนเริ่มไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง เนื่องจากชาวบ้านบางคนเริ่มเสียผลประโยชน์จากการห้ามใช้พื้นที่ ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้พื้นที่และทรัพยากรมากกว่าที่ข้อกำหนด และต้องใช้สารเคมีในการทำไร่เพื่อเร่งผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งขัดกับข้อกำหนดที่ห้ามใช้สารเคมี อีกทั้งคณะกรรมการป่าชุมชนที่ตั้งกันมาได้ทำงานอย่างเข้มงวดทำให้เกิดความไม่พอใจของคนในชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีการปรับข้อตกลงให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนให้มากขึ้น เกิดเป็นข้อตกลงภายในชุมชน ลำดับที่สอง ในปี 2541 โดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การประชุม การสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้พยายามให้คนที่ไม่เข้าใจในการจัดการทรัพยากรรูปแบบป่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยให้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการและเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็น แต่อย่างไรก็ตามจากปัญหาความขัดแย้งนั้นทำให้ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนใหม่

นอกจากนี้คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมและวางแผนชุมชนแล้วจึงนำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อร่วมกันตัดสินใจและปรับแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ของคนในชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติ ส่งผลให้มีกิจกรรมของชุมชนที่ได้ทำยุคต่อสู้นี้สามารถสรุปกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านห้วยหินดำ ได้แก่

1. การเฝ้าระวัง คอยดูแลติดตามความเคลื่อนไหวของขบวนการทำไม้เถื่อน ตลอดจนชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียง โดยจัดให้มีการลาดตระเวนในวันที่ 25 ของทุกเดือน และพร้อมจัดนำกำลังชาวบ้านออกไปผลักดันเมื่อมีเหตุการณ์บุกรุกทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสมจากภายนอก

2. การจัดการไฟป่า โดยการนำแนวทางกันไฟและการชิงเผาเพื่อลดความรุนแรงในการเกิดไฟป่าที่อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกปี ทั้งนี้เมื่อชาวบ้านต้องเผาไร่ของตัวเองจำเป็นต้องมีการทำแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟลามไปยังพื้นที่ใกล้เคียงได้

3. การปลูกป่าเสริมด้วยไม้พันธุ์พื้นบ้าน และกล้าไม้ที่จัดให้โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี) ทั้งนี้เพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าธรรมชาติคืนสู่สภาพเดิม

4. กำหนดกฎระเบียบขึ้นเพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม โดยได้นำจารีตประเพณีดั้งเดิมเข้ามาผสมผสาน ได้แก่

4.1 การกำหนดให้พื้นที่สำหรับปลูกข้าวไร่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวมไม่เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง โดยที่ชาวบ้านห้วยหินดำทุกคนสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ตรงที่ใดก็ได้ โดยอาศัยหาหรือและการจัดสรรที่ดินตามเช่นที่เคยทำมาแต่โบราณ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าชาวบ้านห้วยหินดำจะต้องมีที่ดินทำกินทุกครัวเรือน

4.2 การห้ามซื้อขายที่ดินให้กับคนต่างหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินโดยใช้ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวบังคับ

แผนการจัดการป่าชุมชนหรือการจัดการทรัพยากรร่วมที่มีการกำหนดขอบเขตและควบคุมการใช้พื้นที่ของคนมากขึ้น โดยใช้คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ดูแล ทั้งนี้ในระยะปี พ.ศ.2546-2548 ชุมชนประสบกับภาวะแห้งแล้งทำให้การเพาะปลูกทำได้ยากขึ้น ต้องใช้การดูแลรักษาอย่างดีส่งผลให้กิจกรรมทางด้านทรัพยากรลดลง กอปรกับประเด็นความขัดแย้งระหว่างอุทยานฯและชุมชนนั้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่เข้าร่วมทำกิจกรรม เนื่องจากข้อขัดแย้งและไม่ต้องการสร้างความขัดแย้งขึ้นเอง

จะเห็นได้ว่าการจัดการป่าในช่วงนี้ผู้ที่มิบทบาทหลักคือ ชุมชนบ้านห้วยหินดำ โดยได้รับการสนับสนุนทางด้านวิชาการและกระบวนการจากโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช ไร่คอฟ รวมถึงสำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรีที่เป็นผู้รับผิดชอบในพื้นที่โดยตรง ทำให้มีการดำเนินกิจกรรมด้านป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีอุทยานเป็นตัวแปรหนึ่งที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในการใช้พื้นที่ ดังนั้นรูปแบบการดำเนินการด้านป่าชุมชน จึงมีวัตถุประสงค์สองอย่าง คือ การเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการพื้นที่ด้วยตนเอง และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

หลังจากปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ชุมชนบ้านห้วยหินดำได้มีความพยายามอย่างหนักที่จะเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการพื้นที่ดั้งเดิมของตน โดยเริ่มจากการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชนเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือกับภาครัฐ และนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ผ่านการเจรจาต่อรองอย่างประนีประนอม ในเวทีที่ชุมชนผลักดันให้เกิดขึ้น โดยมีองค์กรภาคี คือ ไร่คอฟ และโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตร ฯ เป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านเทคนิควิธีการในการจัดการป่าให้กับชุมชน จนในที่สุดก็สามารถเกิดเป็นข้อตกลงในการใช้พื้นที่ได้

แต่กว่าจะได้ข้อตกลงในการจัดการพื้นที่นี้ชุมชนต้องผ่านกระบวนการต่อสู้มาอย่างยาวนาน กล่าวคือ ในปี 2540-2541 ชาวบ้านห้วยหินดำได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่อุทยานอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการขอให้เจ้าหน้าที่มากันเขตพื้นที่ทำกินออกจากเขตเตรียมประกาศเขตอุทยานในปลายปี 2540 แต่เจ้าหน้าที่ไม่ได้มา หรือต้นปี 2541 เจ้าหน้าที่อุทยานได้บอกให้ชาวบ้านถางแนวเขตพื้นที่ทำกิน เพื่อจะทำการสำรวจใหม่ แต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่มาตามนัดเช่นเคย จน

ในที่สุดกลาง 2542 ได้มีการประชุมที่มีฝ่ายต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมมาก เช่น อบต.วังยาว ป่าไม้เขตบ้านโป่ง ป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี โครงการพัฒนาฯ อุทยาน และ ดร. เพ็ญศักดิ์ มกราภิรมย์ นักวิชาการป่าไม้ ทำให้ได้ข้อเสนอนโยบายในการจัดการพื้นที่ร่วมกัน คือ ให้มีการเดินสำรวจแนวเขตร่วมกันใหม่อีกครั้ง ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความหวังว่าจะได้สิทธิในที่ดินทำกินของตนเองกลับคืนมา

แต่ในวันที่ 30 กันยายน 2541 ชาวบ้านจึงได้ทราบว่าเป็นพื้นที่นั้นถูกประกาศเป็นเขตอุทยาน ฯ พุเตย ไปแล้ว ทำให้ชาวบ้านและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะวิศรคพและโครงการพัฒนาพิเศษฯ ได้ทำหนังสือเชิญทุกฝ่ายให้มาร่วมเดินสำรวจแนวเขตที่ดินทำกิน เขตป่าใช้สอยและเขตป่าชุมชน ในปลายปี 2541 แต่ส่วนใหญ่อุทยานไม่ให้ความร่วมมือดำเนินกิจกรรมนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่ไว้วางใจในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่อุทยาน

แต่อย่างไรก็ดีชุมชนบ้านห้วยหินดำได้การปรับแนวเขตป่าชุมชนใหม่ โดยเดินแนวเขตร่วมกันทั้งสำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี แต่อุทยานที่มีหน้าที่รับผิดชอบไม่ได้เข้าร่วมทำให้การดำเนินการไม่คืบหน้า แต่อย่างไรก็ดีในที่สุดก็ได้มีการเดินสำรวจพื้นที่ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่อุทยาน และได้ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการอนุโลมให้ชาวบ้านทำกินในพื้นที่ไร่ซาก 1-2 ไร่ เกิดจากการเปิดเวทีแสดงความคิดเห็นระหว่างชุมชนบ้านห้วยหินดำและอุทยานแห่งชาติพุเตย ภายใต้การเจรจาต่อรองของผู้ที่เกี่ยวข้องในปี พ.ศ. 2542 ถือว่าเป็นข้อตกลงในการใช้ที่ดินอันแรกระหว่างอุทยานกับชุมชน ที่น่าจะทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นลดลงได้

การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนบ้านห้วยหินดำและอุทยาน ฯ พุเตยทวีความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้าน 1 รายถูกเจ้าหน้าที่อุทยานยึดพื้นที่ทำไร่ ชาวบ้าน 4 รายถูกจับดำเนินคดีในข้อหาเลื่อยไม้และล่าสัตว์ ทั้งที่เป็นการเลื่อยไม้แห้งมาซ่อมแซมบ้านและอยู่ในบริเวณพื้นที่ผ่อนผัน ทางอุทยาน ฯ ให้เหตุผลว่าเป็นนโยบายปราบปรามเชิงรุก จึงจำเป็นต้องจับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในสิทธิที่ทำกินมากขึ้น จึงทำให้ต้องมีการเข้าไปพูดคุยกับอุทยานเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันอีกครั้งในปี พ.ศ. 2544 เพื่อให้อุทยานเกิดความเข้าใจในระบบการทำไร่หมุนเวียนและยอมรับว่าชุมชนนั้นมีสิทธิในที่ดินทำกินมาก่อนการประกาศเขตอุทยาน จนทำให้ข้อสรุปอย่างไม่เป็นทางการว่า อุทยานให้ชาวบ้านทำแผนที่แนบรายชื่อชาวบ้านเพื่อขอผ่อนผันทำไร่เป็นรายปี โดยชาวบ้านต้องจัดทำจดหมายประกอบแผนที่แสดงจุดการทำไร่ และรายชื่อชาวบ้านส่งไปยังหน่วยงานอุทยานและ สำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 5 เป็นประจำทุกปี

นอกจากนี้ชาวบ้านได้รับการประสานงานจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จากสำนักบริหารจัดการฯ 5 มาเดินสำรวจแนวเขตและจัดทำสัญลักษณ์แสดงแนวเขตอุทยานในปี 2546 และในปี 2547 ได้มีเข้ามาสำรวจและรังวัด ที่ทำกินของชาวบ้านที่อยู่ในเขตอุทยานให้กับหมู่บ้านในตำบลวังยาว โดยได้มีการสรุปผลร่วมกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากสำนักบริหารจัดการฯ 5 และเจ้าหน้าที่อุทยานว่าให้กันแนวเขตที่เดินสำรวจร่วมกันจะกันไว้เป็นเขตควบคุม ผ่อนปรนให้ชาวบ้านทำกินได้ โดยไม่ต้องทำเรื่องขอผ่อนผันทุกปี

แต่เมื่อถึงฤดูการเกษตรของชาวบ้านในปี 2548 มีเจ้าหน้าที่อุทยานตรวจพื้นที่และพยายามจับตัวชาวบ้าน 2 คนที่เข้าไปกางไร่เพื่อเตรียมการเพาะปลูก ทำให้มีการโต้เถียงกันและชาวบ้านผลักเจ้าหน้าที่ทำให้ทั้งคู่พลัดตกจากเนินเขา เจ้าหน้าที่อุทยานได้รับบาดเจ็บจากการถูกมีดแทงไร่บาด จึงมีการแจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้านทั้งสองรายทำให้เกิดเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่อุทยานที่รุนแรงมากที่สุดเท่าที่ผ่านมา ปัจจุบันชาวบ้านได้รับการประกันตัว และยังอยู่ในระหว่างการดำเนินคดี

แนวทางในการจัดการทรัพยากรระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อุทยานได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อปลายปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากมีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาตรงกับช่วงฤดูเก็บหน่อไม้ของชาวบ้านในเขตพื้นที่นี้ หัวหน้าอุทยานจึงผ่อนปรนให้แต่ละชุมชนไปทำประชาคมในหมู่บ้านเสนอต่ออุทยาน เพื่อกำหนดระยะเวลาในการหาหน่อไม้ โดยได้ข้อตกลงเบื้องต้นว่าระยะเวลาในการหาหน่อไม้จะอยู่ในช่วงเดือน พ.ค. - ก.ค. และแต่ละชุมชนหาหน่อไม้ได้ในระยะรัศมี 10 ไร่ แต่ไม่เป็นที่พอใจของชุมชนที่ต้องการให้มีการยืดระยะเวลาออกไป จึงมีการเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลวังยาวให้ประสานงานกับอุทยานเพื่อต่อรองให้ยืดระยะเวลาออกไป ซึ่งเมื่อได้มีการประชาคมข้อตกลงนี้จึงบรรลุผล ทำให้ประเด็นความขัดแย้งระหว่างอุทยานและชุมชนเริ่มคลี่คลาย ถือว่าเป็นช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านหัวหน้าอุทยาน ฯ พุเตย ดังนั้นรูปแบบและกระบวนการจึงมีทิศทางที่แตกต่างจากเดิม

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าในแต่ละช่วงระยะเวลาของการจัดการมีผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้รูปแบบการจัดการนั้นแตกต่างกันออกไป และสามารถสรุปพัฒนาการในการจัดการได้ดังตารางที่ 5.2

ตารางที่ 5.2
พัฒนาการการจัดการทรัพยากรร่วม

ปีพ.ศ.	เหตุการณ์
<u>ยุคดั้งเดิม</u> 2350 - 2515	- ชุมชนบ้านห้วยหินดำตั้งถิ่นฐาน และมีการทรัพยากรด้วยตนเองตามความเชื่อ และจารีตประเพณี
<u>ยุคแย่งชิง</u> <u>ทรัพยากร</u> ช่วงสัมปทานป่า 2516 - 2529	- บริษัทสุพรรณบุรีทำไม้ ได้รับสัมปทานป่าไม้ สามารถการเข้าตัดฟันและชักลากไม้ในในเขตป่าสงวนแห่งชาติองค์พระฯ เป็นระยะเวลา 20 ปี เนื้อที่ 810 ตร.กม.ทำให้ชุมชนบ้านห้วยหินดำต้องสูญเสียที่ทำกินจากการประกาศทำสัมปทานจากรัฐ
2518	- มีถนนตัดผ่านหมู่บ้านด้วยงบประมาณเงินผันในรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ทำให้คนภายนอกเข้าชุมชนมากขึ้น
ช่วงแย่งชิงที่ดิน 2529	- เกิดไฟป่าอย่างรุนแรง
2530	- กลุ่มนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินบริเวณฝั่งตะวันออกของหมู่บ้านที่เป็นพื้นราบเพื่อเขาทำสวนป่าเศรษฐกิจและเลี้ยงวัว ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพมาทำกินบริเวณฝั่งตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งมีความลาดชันกว่า
2532-2536	- รัฐบาลประกาศยกเลิกการทำสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ แต่ยังคงมีการลักลอบตัดไม้จากนายทุนและบุคคลภายนอกอยู่ และรุนแรงมากในปี 2535-2536 ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร
<u>ยุคการจัดการ</u> <u>ทรัพยากรร่วม</u> ช่วงยอมรับ ป่าชุมชน 2537	- เจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มเข้ามาปักหลักเขตป่าไม้ โดยเรียกว่าป่าสงวนโซนซี และเริ่มมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาตั้งหน่วยงานเตรียมประกาศเขตอุทยาน ฯ

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

ปีพ.ศ.	เหตุการณ์
2537 (ต่อ)	- ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ และการที่จะต้องสูญเสียที่ดินทำกินไปเป็นอุทยาน ดังนั้นจึงมีการพูดคุยหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร - ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำประมาณ 10 คน ได้ไปศึกษาดูงานการรักษาป่าต้นน้ำและการจัดการในรูปของป่าชุมชนที่ต.ศิลาแลง อ.บัว จ.น่าน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าของตน โดยการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช - หลังจากได้ศึกษาดูงาน ชาวบ้านมีมติร่วมกันที่จะจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน โดยตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นมาบริหารจัดการ
2538-2539	- ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ได้มีการตั้งกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน
2540	- ชุมชนประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชน เช่น รีคอฟ สำนักงานป่าไม้จังหวัด เครือข่ายชาวบ้านภาคตะวันตก ดำรวจ เจ้าหน้าที่อุทยาน - ชาวบ้านดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เช่น ตรวจป่า ทำบุญสืบชะตาป่า อบรมไฟป่า เป็นต้น - ชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สำนักงานป่าไม้ สถาบันทางวิชาการ รีคอฟและนักวิชาการมีเวทีแสดงความคิดเห็น เพื่อให้เจ้าหน้าที่อุทยานเข้าใจระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านและกันพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ออกก่อนมีการประกาศอุทยาน ซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะกันพื้นที่ออกให้
ช่วงประกาศอุทยานฯ พุเตย	
2541	- มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติพุเตย โดยชาวบ้านไม่ทราบ
2542-2543	- ชุมชนกับรีคอฟ ร่วมทำแผนที่แสดงแนวเขตที่ทำกินและป่าชุมชนโดยใช้จีพีเอส เพื่อใช้เป็นข้อมูลยืนยันกับอุทยาน

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

ปีพ.ศ.	เหตุการณ์
2542-2543	- ชุมชนกับบริษัท ร่วมทำแผนที่แสดงแนวเขตที่ทำกินและป่าชุมชนโดยใช้จีพีเอส เพื่อใช้เป็นข้อมูลยืนยันกับอุทยาน
	- มีเวทีพูดคุยร่วมกันเพื่อหาทางออก เรื่องอุทยานประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน จึงได้มีการเดินสำรวจพื้นที่ร่วมกันทำให้ได้เป็นข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการอนุมัติให้ชาวบ้านทำกินในพื้นที่ไร่ซาก 1-2 ไร่ - ชาวบ้านสร้างแผนชุมชนด้านการจัดการป่า โดยมีบริษัทเป็นพี่เลี้ยง
2544	- ชาวบ้าน 1 รายถูกเจ้าหน้าที่อุทยานยึดพื้นที่ทำไร่ อีก 4 รายถูกจับดำเนินคดีในข้อหาเลื่อยไม้และล่าสัตว์ ทั้งที่เลื่อยไม้แห้งมาซ่อมบ้าน - สร้างข้อตกลงร่วมกับอุทยานอีกครั้ง เพื่อให้หัวหน้าอุทยานเข้าใจระบบไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน ทำให้ได้ข้อสรุปอย่างไม่เป็นทางการว่า ชาวบ้านต้องทำแผนที่แนบรายชื่อผู้ที่ต้องการใช้ที่ดิน เพื่อขอผ่อนผันทำไร่เป็นรายปี
2545-2547	- ชาวบ้านทำจดหมาย ประกอบแผนที่แสดงจุดการทำไร่ และรายชื่อชาวบ้านส่งไปยังหน่วยงานอุทยานและสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) เป็นประจำทุกปี
2546	- สำนักบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ 3 ได้เข้ารังวัด เพื่อสำรวจแนวเขตแนวเขตอุทยานและจัดทำสัญลักษณ์แสดงแนวเขต นอกจากนี้ชาวบ้านได้นำเสนอให้สำรวจแนวเขตพื้นที่ทำกินที่อุทยานทับอยู่ โดยจะทำในปีงบประมาณต่อไป
2547	- ได้มีเข้ามาสำรวจและรังวัด ที่ทำกินของชาวบ้านที่อยู่ในเขตอุทยานให้กับหมู่บ้านในตำบลวังยาว โดยได้มีการสรุปผลร่วมกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากสำนักบริหารจัดการฯ และเจ้าหน้าที่อุทยานว่าให้กันแนวเขตที่ดินสำรวจร่วมกันจะกันไว้เป็นเขตควบคุม ผ่อนปรนให้ชาวบ้านทำกินได้ โดยไม่ต้องทำเรื่องขอผ่อนผันทุกปี

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

ปีพ.ศ.	เหตุการณ์
2548	- เจ้าหน้าที่อุทยานตรวจพื้นที่และพยายามจับตัวชาวบ้าน 2 คนที่เข้าไปถางไร่เพื่อเตรียมการเพาะปลูก ทำให้มีการโต้เถียงกันส่งผลให้เกิดอุบัติเหตุเจ้าหน้าที่อุทยานได้รับบาดเจ็บ จึงมีการแจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้านทั้งสองราย - นายพันเทพ อันตระกูล (หัวหน้าอุทยาน) ย้ายพื้นที่ปฏิบัติงาน - นายครรชิต ศรีนพวรรณ มาดำรงตำแหน่งหัวหน้าอุทยาน ทำให้ประเด็นความขัดแย้งเดิม ไม่ถูกนำมาหารือ
2549	- เมื่อถึงฤดูกาลหาหน่อไม้ ชาวบ้านกับอุทยานได้มีเวทีการพูดคุยเพื่อทำข้อตกลงเรื่องระยะและขอบเขต คือ กำหนดระยะเวลาในการหาหน่อไม้ให้อยู่ในช่วงเดือน พ.ค. - ก.ค. และให้แต่ละชุมชนทำได้ในละแวก 10 ไร่ - ชาวบ้านยังไม่ได้รับสิทธิในการใช้ที่ดินและยังคงดำเนินการด้านป่าชุมชนต่อไป

จากพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนห้วยหินคำจะเห็นได้ว่าภาคส่วนต่าง ๆ มีสถานภาพในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน โดยรัฐจะเป็นเจ้าของและมีสิทธิจัดการทรัพยากรครบทุกประเภท แต่การจัดการทรัพยากรตามระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้จัดการที่เป็นเจ้าของทรัพยากรเสมอไป แต่สามารถเป็นผู้มีสิทธิครอบครองและใช้ประโยชน์ เนื่องจากสิทธิแต่ละประเภทอาจเป็นอิสระต่อกันได้ ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 5.3

ตารางที่ 5.3
ระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับทรัพยากรร่วม

สถานภาพ พัฒนาการ	ระดับนโยบายและจัดการ		ระดับปฏิบัติการ	
	เจ้าของ	ผู้ครอบครอง สิทธิ	ผู้จัดระบบ การใช้ป่า	ผู้ใช้ป่า
ยุคดั้งเดิม	รัฐ โดยชนง. ป่าไม้	ชุมชน	ชุมชน	ชุมชน
ยุคเปิดป่า	รัฐโดยชนง. ป่าไม้	บริษัทสวนป่า	บริษัทสวนป่า/ ชุมชน	ชุมชน
ยุคแย่งชิง ทรัพยากร	รัฐโดย อุทยานฯ	บริษัทสวนป่า	บริษัทสวนป่า/ ชุมชน	ชุมชน

จากพัฒนาการจะเห็นได้ว่าในช่วงที่มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติพิเศษ มีการจัดการทรัพยากรในรูปแบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมได้อย่างชัดเจน คือ ภาคส่วนต่าง ๆ ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรตามสถานภาพและสิทธิที่ตนเองมีต่อทรัพยากร ทั้งในการควบคุมดูแลและการใช้ประโยชน์ ผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมในยุคประกาศอุทยานเป็นหลัก เนื่องจากเป็นช่วงที่ภาครัฐได้ใช้สิทธิตามกฎหมายในการจัดการทรัพยากรอย่างเด็ดขาด ส่งผลให้ชุมชนถูกกีดรอนสิทธิในการจัดการทรัพยากร เกิดเป็นความขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ ดังนั้นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงพยายามแสวงหาจุดร่วมในการจัดการ ทรัพยากร ซึ่งบทบาทและแนวทางการจัดการทรัพยากรปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ จนกระทั่งเกิดเป็นความพยายามในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมที่สุด เนื่องจากการสร้างระบบการแบ่งสรรสิทธิ และเป็นการจัดการเชิงซ้อน

ส่วนที่ 2 สารสำคัญของข้อตกลงใน การจัดการทรัพยากรร่วม²

ในการจัดการทรัพยากรร่วมจะประกอบไปด้วยบุคคลหลายฝ่ายจึงจำเป็นต้องมีการสร้างข้อตกลงขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางในการใช้และดูแลทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมในพื้นที่นั้น ทั้งนี้ชุมชนบ้านห้วยหินดำได้มีการสร้างข้อตกลงร่วม โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ข้อตกลงร่วมภายในชุมชน และข้อตกลงร่วมภายนอกชุมชน ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

2.1 ข้อตกลงภายในชุมชน

หลังจากที่ได้มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้านได้มีการสร้างกฎระเบียบขึ้นมาในการจัดการที่ครอบคลุมในส่วนของการใช้ประโยชน์ การควบคุมดูแล และการฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยส่วนใหญ่ของข้อตกลงนี้เกิดจากการประยุกต์ใช้ข้อตกลงในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนศิลาแลง มาเป็นแนวทางหลักในการสร้างข้อตกลงของตนเองขึ้นมา

โดยชุมชนบ้านห้วยหินดำได้มีการตั้งกติกาและกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2537 แต่ประกาศใช้อย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2538 ดังต่อไปนี้

ข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านห้วยหินดำ พ.ศ. 2537

ข้อตกลงปี 2537

1. ห้ามขายที่ดินให้คนภายนอก
2. ห้ามนำบุคคลภายนอกมาล่าสัตว์และเก็บหาของป่า
3. ห้ามใช้สารเคมีในไร่บริเวณเหนือฝาย
4. ห้ามทำไม้แปรรูปขาย
5. การใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ฟืนไร่ และการตัดไม้มาใช้สอย

² ความเป็นมาของข้อตกลงเพิ่มเติมได้ที่ส่วนที่ 1 พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวม ยุคที่ 3 การจัดการทรัพยากรร่วม น. 68-82

เมื่อชาวบ้านปฏิบัติตามข้อตกลงในปี 2537 พบว่าไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชุมชน คือ ชาวบ้านมีระบบเกษตรที่เน้นการผลิต เพื่อจำหน่ายแทนการปลูกเพื่อบริโภค จึงหันไปปลูกพืชพาณิชย์ ได้แก่ ข้าวโพด อ้อย จึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีในการปราบศัตรูพืชและเร่งผลผลิต แต่ข้อตกลงเดิมที่ห้ามใช้สารเคมีในไร่บริเวณเหนือฝาย ดังนั้นจึงมีการปรับข้อตกลงและได้ข้อตกลงในปี 2541 เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการทำเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชน คือ อนุญาตให้ใช้สารเคมีได้ แต่ห้ามใช้บริเวณเหนือฝาย

ข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านห้วยหินดำ พ.ศ. 2541

ข้อตกลงปี 2541

1. อนุญาตให้นำไม้มาใช้สอยจำนวน 25 ต้นต่อปี การขอใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จะต้องมีการขออนุญาตจากกรรมการอย่างน้อย 30 วัน
2. ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกป่าชุมชนจะไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นอกจากเข้าร่วมเป็นสมาชิกอย่างน้อย 15 วันจึงจะมีสิทธิใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน
3. การใช้พื้นที่ทำกินสามารถทำกินได้กับพื้นที่ของบุคคลอื่นแต่ต้องไม่ใช่สวน
4. พื้นที่ที่เป็นเขาและสูงห้ามเข้าไปจับจองทำไร่
5. พื้นที่ที่ใกล้ลำห้วย เวลาทางพื้นที่จะต้องห่างจากลำห้วยอย่างน้อย 3 วา

บทลงโทษในการกระทำผิด

1. ว่ากล่าวตักเตือน 2. ปรับ 3. ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

จะเห็นว่าข้อตกลงในการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าตามหลักธรรมชาติ ได้ปรับเปลี่ยนตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม ถึงแม้คนบางส่วนในชุมชนจะตระหนักว่าการใช้สารเคมีในการทำเกษตรจะส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและสุขภาพ แต่ชุมชนก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสบริโภคนิยมที่ไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนได้ เนื่องจากจำเป็นต้องสร้างรายได้ให้เพียงพอต่อรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นชาวบ้านต้องเร่งผลิตสินค้าเกษตรกรรมให้มากขึ้น จึงทำให้คนต้องใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้ได้สูงที่สุด ซึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจถือว่าเป็นตัวเร่งหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมลง

ทั้งนี้ชุมชนได้มีการทำแผนในการจัดการพื้นที่โดยแบ่งออกเป็น 3 พื้นที่ และมีข้อตกลงดังต่อไปนี้

แผนการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ

แผนการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ

1. พื้นที่ป่าต้นน้ำ

- สามารถเก็บหาของป่า ได้แก่ ไม้ตงป่า และเก็บยาสมุนไพรเพื่อการใช้สอยในครัวเรือน
- ห้ามตัดต้นไม้
- ห้ามล่าสัตว์ป่าสงวน ได้แก่ นกกก นกแขว่น นกยูง ช้าง สมเสร็จ รวมทั้งสัตว์

ป่าที่ตั้งท้องหรือมีลูกอ่อน หรืออยู่ในช่วงผสมพันธุ์

2. พื้นที่ป่าใช้สอยทั่วไป

- สามารถเก็บหาของป่า ได้แก่ เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร ผักป่า และสัตว์บางชนิด
- ห้ามนำไม้ยืนต้นและไม้ไผ่มาใช้สอย

3. พื้นที่ใช้สอยไม้

- อนุญาตให้นำไม้ยืนต้นมาใช้ได้รวมทั้งชุมชนแล้วไม่เกิน 25 ต้นต่อปี
- หากจะนำไม้มาใช้ประโยชน์ต้องแจ้งต่อคณะกรรมการ โดยการบอกกล่าว หรือทำหนังสือ แล้วให้กรรมการพิจารณาในการประชุมประจำเดือน รวมทั้งทำบันทึกไว้ทุกครั้ง
- การนำไม้ไผ่มาใช้ต้องแจ้งแก่คณะกรรมการ แต่ห้ามนำไม้ลำไผ่ไปขายแก่คนนอกชุมชน
- สามารถเก็บหาของป่า สมุนไพร และสืดย่อมจากธรรมชาติมาใช้ได้โดยไม่สร้างความเสียหายแก่สภาพป่า

4. พื้นที่ทำกิน

- ห้ามขายหรือโอนกรรมสิทธิ์ในการใช้ที่ดินทำกิน ให้แก่บุคคลภายนอกชุมชน
- ห้ามยึดถือครอบครองที่ดินในพื้นที่ทำกินซึ่งทำไร่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว
- ให้แบ่งปันพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวและผักในการยังชีพอย่างเหมาะสม ดังประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ
- ห้ามตัดฟันไร่บริเวณริมห้วย โดยให้เว้นขอบห้วยไว้ไม่น้อยกว่า 3 วา
- ผู้ใดประสงค์ที่จะทำการเพาะปลูกเป็นการถาวร เช่น ทำสวนผลไม้ สามารถทำได้ ณ ที่หนึ่งที่ใด หากไม่มีผู้ใดคัดค้าน
- การใช้รถแทรกเตอร์สำหรับการไถเตรียมดินเพื่อการเพาะปลูกสามารถทำได้ แต่ต้องไม่ทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน และการชะล้างธาตุอาหารในดิน

ข้อตกลงภายในชุมชนมีลักษณะเป็นองค์รวม คือ มีแนวทางที่ต้องการให้เกิดความสมดุลของทรัพยากร มองว่าดิน น้ำ ป่ามีความสัมพันธ์ต่อกัน เห็นได้จากการจัดการน้ำในห้วย ถึงแม้ชุมชนจะไม่ได้กำหนดแนวทางในการใช้และรักษาลำห้วยโดยตรง แต่ได้กำหนดว่า ห้ามทำไร่ บริเวณใกล้ลำห้วยหรือบริเวณตาน้ำ เป็นการป้องกันดินสองฝั่งห้วยและไม่ให้น้ำในลำห้วยแห้งทางอ้อม

ลักษณะร่วมของข้อตกลงของป่าชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ คือ ชุมชนจะกำหนดข้อตกลงโดยให้จารีตประเพณีเป็นพื้นฐาน ข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยหินดำเกิดมาจากจารีตประเพณีเช่นกัน ถือได้ว่าเป็นจุดแข็ง เนื่องจากสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติและแนวคิดดั้งเดิมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อด้านจิตวิญญาณ คนในชุมชนจึงไม่ฝ่าฝืนกฎ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ตัดต้นไม้ที่แขวนสายสะดือของเด็ก หรือ การไม่ตัดไม้ในป่าพิธีกรรม เป็นต้น

ข้อตกลงร่วมของชุมชนนี้สื่อให้เห็นถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของในทรัพยากร โดยถือเอาสิทธิการใช้เป็นเกณฑ์หลักในการกำหนดพื้นที่ ที่จะกีดกันไม่ให้ชุมชนข้างเคียง หรือบุคคลอื่นได้เข้ามาใช้ทรัพยากร ได้อย่างเสรีซึ่งอาจทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน เช่น “ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกป่าชุมชนจะไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นอกจากเข้าร่วมเป็นสมาชิกอย่างน้อย 15 วันจึงจะมีสิทธิใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนได้” เป็นต้น (ไกร งามยิ่ง, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านห้วยหินดำมีความยืดหยุ่นสูง สามารถแก้ไขได้ตามความเหมาะสม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องสภาพการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป ดังนั้นชาวบ้านจึงควรมีความระมัดระวังอย่างมากในการกำหนดข้อตกลงที่เปลี่ยนไปตามภาวะทุนนิยม เพราะอาจเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้ ทำให้บุคคลภายนอกไม่มั่นใจว่าชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน เช่น การใช้สารเคมีในการเกษตร เป็นต้น

2.2 ข้อตกลงระหว่างชุมชนกับรัฐ

ข้อตกลงระหว่างชุมชนกับรัฐส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากเป็นข้อตกลงที่ไม่ถูกต้องตามพ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ที่ห้ามบุคคลใช้ประโยชน์ในเขตพื้นที่อุทยาน แต่ถือว่าเป็นข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการ มีสาระสำคัญ ดังนี้

ข้อตกลงการใช้ที่ดินทำกินพ.ศ. 2542-2543

ข้อตกลงการใช้ที่ดินทำกินพ.ศ. 2542-2543

ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการอนุโลมให้ชาวบ้านทำกินในพื้นที่ไร่ซาก 1-2 ปี
ได้ ในบริเวณเขตที่ดินทำกินที่ได้ทำแผนที่โดยใช้ จีพีเอส ในการจับพิกัดพื้นที่

ข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนและอุทยานฯ พุเตย มีกำหนดพื้นที่ในการเข้าใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในเขตพื้นที่อุทยานฯ พุเตย ที่แต่เดิมชุมชนเคยใช้ประโยชน์มาก่อนที่รัฐได้ประกาศเขาเป็นสิทธิของรัฐในการจัดการ ทั้งนี้พื้นที่นั้นอยู่ในบริเวณเขตห้วยขนุนและห้วยหินดำเป็นพื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่ ทำให้ชาวบ้านที่ทำไร่ในบริเวณนั้นเกิดความเดือดร้อน และต้องการเรียกร้องสิทธิในการเข้าใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกินดั้งเดิมของตนเอง

แต่หลังจากนั้นชาวบ้าน 1 ราย ถูกเจ้าหน้าที่อุทยานยึดพื้นที่ทำไร่ และ 4 รายถูกจับดำเนินคดีข้อหาเลื่อยไม้และล่าสัตว์ เนื่องจากเลื่อยไม้แห้งเพื่อมาซ่อมแซมบ้าน ทำให้ชาวบ้านสร้างข้อตกลงอีกครั้ง โดยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน เกิดความไม่มั่นคงในการเข้าทำกินในเขตที่ดิน ที่อุทยานได้ผ่อนผันไว้

ข้อตกลงการใช้ที่ดินทำกินพ.ศ. 2544

ข้อตกลงการใช้ที่ดินทำกินพ.ศ. 2544

ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการ ชาวบ้านต้องทำแผนที่แนวที่ทำกินและแนบรายชื่อชาวบ้าน การจัดทำข้อมูลเรื่องการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน เพื่อขอผ่อนผันใช้ที่ดินทำไร่เป็นรายปี

ข้อตกลงที่เกิดขึ้นจะอยู่ในกฎหมายว่าด้วยการเข้าทำประโยชน์ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่ว่า คนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์ อุทยานจึงได้กันพื้นที่ส่วนหนึ่งให้ชุมชนสามารถใช้ได้แต่ห้ามถากถางต่อไป ซึ่งขัดกับวิธีการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านที่ต้องพักที่ดินในบริเวณไร่ซากประมาณ 5-8 ปี เพื่อให้พื้นที่คืนความอุดมสมบูรณ์แล้วจึงไปถากถางอีกครั้ง ดังนั้นชุมชนจึงเสนอให้อุทยานฯ พุเตยได้ผ่อนผันให้ชุมชนสามารถใช้พื้นที่ในบริเวณไร่ซากได้ ซึ่งทาง

ชุมชนได้มีการจัดทำข้อมูลแสดงอาณาเขตและพิกัดของบริเวณแนวเขตพื้นที่ทำกินของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของวิคอฟและสำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 บำรุง จังหวัดราชบุรี

สรุปได้ว่าข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน คือ ชุมชนสามารถใช้พื้นที่เดิมได้ แต่ห้ามใช้พื้นที่ใหม่ ซึ่งชุมชนต้องทำหนังสือขอผ่อนผันในการอนุญาตเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินเป็นรายปี ซึ่งยังคงขัดต่อแนวทางการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนอย่างเคย แต่ปัญหานี้ยังไม่ได้มีการแก้ไขเนื่องจากหัวหน้าอุทยานคนเดิมได้ย้ายไป

หลังจากมีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานแห่งชาติพุเตยในปี 2548 อยู่ในช่วงฤดูกาลหาหน่อไม้ของชาวบ้าน จึงได้มีการสร้างข้อตกลงในการเข้าใช้ประโยชน์จากป่า คือการเก็บหน่อไม้ โดยระบุระยะเวลาและพื้นที่ในการหาหน่อไม้ และกำหนดหน้าที่ในการดูแลให้แก่ชุมชน

ข้อตกลงการใช้ทรัพยากรจากป่า พ.ศ. 2548

ข้อตกลงการใช้ทรัพยากรจากป่า พ.ศ. 2548

ชุมชนสามารถหาหน่อไม้ได้ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม - กลางเดือนตุลาคม และให้แต่ละชุมชนสอดส่องดูแลไม่ให้คนภายนอกปลอมแปลงเข้ามาหาหน่อไม้หรือล่าสัตว์ในเขตรับผิดชอบของชุมชน คือ พื้นที่รอบชุมชนประมาณ 10 ไร่ โดยให้แต่ละชุมชน

ข้อตกลงนี้เป็นการทำสัญญาปากเปล่าเช่นเคย และได้มีการกำหนดการหาหน่อไม้จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่อุทยานกำหนดไว้ คือ ห้ามมีการตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามวางไร่ และให้ทำภายใต้ขีดจำกัดของชุมชนเอง ถ้าชุมชนใดฝ่าฝืน อุทยานจะให้อุติการหาหน่อไม้ในฤดูกาลนี้ ถือได้ว่าข้อตกลงนี้เป็นข้อตกลงที่มีการมอบหมายหน้าที่ให้แก่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยได้รับการยอมรับจากอุทยาน โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของอุทยาน จึงทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะมีการปฏิบัติตามข้อตกลง ในส่วนที่อุทยานยอมให้มีการหาหน่อไม้ในเขตพื้นที่อนุรักษ์นั้น ถ้าพิจารณาตามกฎหมายอุทยานแห่งชาติแล้วถือว่าไม่ถูกต้อง เนื่องจากในเขตพื้นที่อนุรักษ์คนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ แต่อุทยานกลับให้ชุมชนเข้าไปหาหน่อไม้ โดยมีเงื่อนไขที่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของอุทยาน จึงถือได้ว่าเป็นการทำผิด พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

การจัดการทรัพยากรในระบบนี้มีความเหมาะสมและมีผลดี ทั้งในแง่การแบ่งบทบาทหน้าที่และการประหยัดงบประมาณ เนื่องจากปกติชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการหา

หน่อไม้อยู่เสมอ อุทยานเห็นว่าการจับกุมไม่สามารถกระทำได้ และเข้าใจเงื่อนไขข้อจำกัดของกฎหมายว่าไม่เป็นธรรมและไม่สามารถบังคับใช้ได้ ข้อตกลงนี้ช่วยรักษาระบบนิเวศของป่าไม้ เพราะการเก็บหน่อไม้ในระยะเวลาและจำนวนที่เหมาะสมจะไม่มีผลทำให้ปริมาณของต้นไม้ลดลง และยังทำให้กอไม้สมบูรณ์ไม่แน่นเกินไป ส่วนระยะเวลาที่กำหนดว่าควรเก็บก่อนสิ้นฤดูฝนประมาณ 1 เดือน เพื่อให้หน่อที่เหลืออยู่สามารถโต เพราะถ้าขาดน้ำหน่อที่เหลืออยู่นั้นก็ไม่สามารถโตได้ ดังนั้นจึงยอมให้ชาวบ้านเข้าไปหาหน่อไม้ได้ โดยมีมาตรการให้ชาวบ้านในแต่ละชุมชนดูแลพื้นที่รอบชุมชน 10 ไร่ เพื่อป้องกันคนแอบแฝงเข้าไปล่าสัตว์หรือตัดไม้

นอกจากนี้แล้วยังเป็นประโยชน์ต่อการจัดการพื้นที่อุทยานซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวาง เพราะการที่ผู้คนในชุมชนที่มีความเข้าใจสภาพพื้นที่ ช่วยดูแลพื้นที่รอบชุมชนของตนเอง เสมือนเป็นการเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่อุทยานในการดูแลพื้นที่ ถือว่าเป็นการประหยัดงบประมาณให้รัฐในการลาดตระเวนป่าอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าอุทยานฯ ชุดนี้มีความยืดหยุ่นในการปรับข้อตกลงให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ไม่ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพ จึงถือได้ว่าการจัดการป่าไม้ร่วมกับชุมชนนั้น ถ้ามีระบบการแบ่งหน้าที่และการควบคุมที่ดีนั้น ย่อมเป็นผลดีต่อการดำรงของทรัพยากร ดังนั้นจึงควรได้รับการพัฒนารูปแบบการจัดการต่อไป โดยอาจจัดเป็นพื้นที่นำร่องเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการพื้นที่ได้ หรืออาจมีการยกเลิกกฎหมาย และใช้กฎหมายอื่นที่เอื้อให้เกิดการจัดการร่วม เช่น กฎหมายป่าชุมชน

ส่วนที่ 3 การจัดการทรัพยากรร่วมตาม

ระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม

ในการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมมุ่งเน้นการจัดการร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ครอบคลุมการใช้ประโยชน์ดูแลรักษาและอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากร ดินน้ำป่า ซึ่งการจัดการนั้นจะมีประสิทธิภาพต้องประกอบไปด้วย กระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การปฏิบัติตามข้อตกลง และการควบคุม ทั้งนี้ในชุมชนบ้านห้วยหินดำมีข้อตกลงที่เกิดขึ้นมี 2 ระดับ คือ ข้อตกลงที่ใช้ภายในชุมชนและข้อตกลงใช้ร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.1 กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมภายในชุมชน

การจัดการทรัพยากรร่วมได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ภายในชุมชนบ้านห้วยหินดำได้มีพัฒนาการมายาวนาน ตั้งแต่ยุคดั้งเดิม และยุคเปิดป่า โดยมีแนวทางการจัดการที่ใช้แนวคิด ความเชื่อ

วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่ให้ความสำคัญกับทรัพยากรในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต เป็นอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยง จนกระทั่งปัจจุบันชุมชนได้ผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชนทำให้เกิดระบบ ทั้งในการดูแลรักษา การใช้ประโยชน์และฟื้นฟูป่า โดยพิจารณาในมิติการจัดการองค์การ จะมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

3.1.1 กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน

จากสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมและความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นในชุมชน จนเกิดไฟไหม้ป่าอย่างรุนแรงในปี 2529 ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตได้ยากลำบากขึ้นเพราะความอุดมสมบูรณ์จากป่าที่เคยเป็นแหล่งอาหารลดน้อยลง กอปรกับมีการเตรียมการประกาศเขตอุทยานบริเวณห้วยขนุนและห้วยหินดำ อันเป็นพื้นที่ทำกินของชุมชน

ชาวบ้านจึงเริ่มตระหนักว่าพวกตนกำลังจะสูญเสียที่ดินทำกิน และได้พูดคุยถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อหาสาเหตุและวิธีการในการแก้ไขปัญหา ซึ่งในระยะแรกจะใช้เป็นการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการกันในหมู่ผู้สนใจ โดยการนำของนายวันดี เมืองแก่น ผู้ที่มีแนวคิดที่จะรักษาทรัพยากรด้วยชุมชนเอง และขยายวงกว้างไปยังคนอื่นในชุมชน จนเกิดเป็นเวทีการพูดคุยในระดับชุมชน

3.1.2 กระบวนการปลูกจิตสำนึกจากองค์กรพัฒนาเอกชน

หลังจากนั้นได้มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการภายในกลุ่มชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอส่งผลให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น กอปรกับโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช ได้เข้าช่วยกระตุ้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาของตนเอง เป็นการทำให้สมาชิกของกลุ่มเกิดตระหนักว่ามีปัญหาที่เผชิญอยู่ และสมาชิกมีความประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นการรวมตัว (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546, น. 411) ทั้งนี้คนในชุมชนเกิดความเห็นร่วมที่ต้องมีการจัดการป่าชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทั้งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและการประกาศอุทยานทับที่ทำกิน เพราะเชื่อว่ารัฐจะยอมรับศักยภาพในการจัดการของชุมชนและกันที่ทำกินออกจากเขตพื้นที่อุทยาน

3.1.3 กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน

ชาวบ้านมีความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่เกิดขึ้นและต้องการที่จะแก้ไขนายพยงค์ ศรีทอง หัวหน้าโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชที่ทำงานในพื้นที่ จึงจัดให้ไปศึกษาดูงานที่ป่าชุมชนศิลาแลง ต. ศิลาแลง อ. ปัว จ. น่าน ในปี 2537 เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการจัดการป่าต้นน้ำ และการจัดการในรูปแบบป่าชุมชน

ชุมชนได้เรียนรู้วิธีการ กฎระเบียบข้อบังคับในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชน เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนในการจัดการป่า ทั้งนี้กลุ่มผู้ไปศึกษาดูงานมีประมาณ 10 คน เช่น กำนันสงบ ตะไกรโจ (กำนันคนเก่า) นายวันดี เมืองแก่น แกนนำป่าชุมชน เป็นต้น หลังจากกลับมาที่ชุมชน กลุ่มผู้ไปศึกษาดูงานได้จัดให้มีการประชุมชาวบ้านเพื่อถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแก่ชาวบ้าน เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนโดยให้กลุ่มแกนนำเป็นผู้มีบทบาทในการให้การศึกษา จนสุดท้ายชาวบ้านจึงมีมติร่วมกันที่จะรวมตัวกันเป็นองค์กรในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน

3.1.4 การวางแผนในการจัดการรักษาป่า

หลังจากได้มีการวิเคราะห์ชุมชน คนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นด้วยที่จะจัดการทรัพยากรป่าด้วยรูปแบบป่าชุมชน จึงร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชน โดยให้การประชุมชาวบ้าน และให้การเสวนากลุ่มคณะผู้ทำงาน ทำให้ได้เป้าหมายร่วมกัน คือ

การนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การฟื้นตัวของป่าต้นน้ำ ความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ ความสมดุลของระบบนิเวศของชุมชน รวมทั้งการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้เพื่อการเก็บใช้อย่างยั่งยืนไปสู่ลูกหลาน ตลอดจนการธำรงรักษาไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดีงามของชนเผ่า (แผนการจัดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ 2542-2546, คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ)

แสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นที่เน้นทั้งการใช้ประโยชน์ การดูแลรักษาและ การฟื้นฟู โดยใช้ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการควบคุม ดูแลการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

การกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการดำเนินการถือว่าเป็นแนวทางที่จะทำให้คณะกรรมการป่าชุมชน สามารถกำหนดกิจกรรมเกี่ยวกับป่าที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และกิจกรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้บรรลุเป้าหมายได้

กฎระเบียบหรือข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรของชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้คัดเลือกมาจากกฎระเบียบศิลาแลงที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนส่วนหนึ่ง และมาจากการเสนอความคิดเห็นในการประชุมหมู่บ้านแต่ละครั้งจากคนในหมู่บ้าน ซึ่งใช้ระยะเวลานานมากกว่าจะได้แผนการดำเนินกิจกรรม เนื่องจากชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการทำแผนและต้องมีการระดมสมองมาก ดังที่คณะกรรมการป่าชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “แผนการจัดการทำกันเป็นเดือน ทำกัน तरह คุยกันจนเลิก ง่วงหงาวหาวนอนตอนเช้าก็มานั่งคุยกันอีกจนนายอำเภอเรียก

ผู้ใหญ่ไปสอบถามว่าจะเป็นพวกหัวซ้าย" (กรรมการป่าชุมชน, สัมภาษณ์) ในระยะแรกจะมีผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อต้องใช้ระยะเวลานาน ช่วงหลังจึงคนลดจำนวนลงแต่จะคงมีหลัก ๆ คือ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติและคนที่สนใจเรื่องป่า ที่จะทำหน้าที่ในการวางแผน แล้วจึงนำแผนนั้นเข้าเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ในชุมชนอีกครั้ง เป็นการยกวางแผน เพื่อให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนร่วมกันพิจารณา

ในการสร้างข้อตกลงฉบับแรกของชุมชนจึงเป็นการสร้างข้อตกลงโดยใช้ข้อตกลงของชุมชนศิลาแลงเป็นแนวทาง จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของคนภายในชุมชนนั้น ยังไม่ได้เกิดจากการแสดงความคิดเห็นอย่างแท้จริง เนื่องจากคนภายในชุมชนมักไม่มีใครแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งอย่างเปิดเผย แต่ค่อนข้างจะเก็บงำความคิดไว้อันเป็นลักษณะพื้นฐานของชาวกะเหรี่ยง เมื่อมีการถามความคิดเห็นจึงไม่ได้ข้อมูลที่เป็นความต้องการแท้จริงของชุมชน

ดังนั้นเมื่อปฏิบัติตามข้อตกลงในครั้งแรกจึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจภายในชุมชนที่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ เช่น การห้ามใช้สารเคมีในไร่บริเวณเหนือฝาย แต่ชาวบ้านต้องใช้สารเคมีทำไร่ข้าวโพดจึงต้องมีการเข้าที่ประชุมอีกครั้ง เพื่อแสวงหาข้อตกลงที่เกิดความเหมาะสมกับความต้องการของคนในชุมชน ทำให้ได้ข้อตกลงใหม่

การสร้างข้อตกลงทั้งเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเป็นแนวทางในการใช้ทรัพยากรส่วนร่วมซึ่งยึดถือตามสิทธิการใช้ของแต่ละคนที่มีในพื้นที่นั้น ไม่ได้ยึดถือตามการถือครองกรรมสิทธิ์หรือสิทธิส่วนบุคคลที่มีต่อพื้นที่ มีการกำหนดอาณาเขต เช่น กำหนดให้มีพื้นที่หนึ่งเป็นที่ทำนารวม ที่ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินสามารถใช้ประโยชน์ได้ หรือชาวบ้านสามารถใช้ที่ดินที่เคยทำกินได้ แต่ห้ามขายให้คนภายนอกชุมชน เป็นต้น

ทั้งนี้การวางแผนของชุมชนบ้านห้วยหินดำระยะเริ่มต้น เป็นแผนงานในลักษณะที่เป็นข้อตกลงที่ใช้เป็นกรอบควบคุมการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยมีการกำหนดโทษไว้สำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎ ซึ่งจะมีความแตกต่างจากนโยบาย เพราะกฎไม่ให้แนวทางของการตัดสินใจและไม่ให้การให้ดุลพินิจใด ๆ ทั้งสิ้น กฎมีความเกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีปฏิบัติงานในลักษณะที่เป็นแนวทางของการกระทำเหมือนกันและชี้ให้เห็นว่าต้องกระทำหรือไม่กระทำอย่างไรบ้าง แต่กฎจะแตกต่างจากระเบียบวิธีปฏิบัติงาน เพราะว่ากฎไม่มีลำดับของการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะ (สมยศ นาวิการ, 2536, น. 81) ดังนั้นในการสร้างข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยหินดำจึงไม่ได้มีการกำหนดถึงงบประมาณ หรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินงานไว้นั่นเอง

สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการสร้างข้อตกลงภายในของชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในการเข้ามาสร้างกฎระเบียบข้อบังคับ ทั้งยังมีการ

ประเมินสถานการณ์และศึกษาชุมชนก่อน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลหรือความต้องการที่แท้จริงของชุมชนนั้นยังไม่เกิดขึ้นมากนัก เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนยังไม่กล้าแสดงความคิดเห็นที่แท้จริงของตนเอง จึงส่งผลต่อการปฏิบัติตามข้อตกลง ที่ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยไม่เข้าร่วมกิจกรรม ทำให้ต้องมีการทบทวนและปรับปรุงข้อตกลงให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น ชี้ให้เห็นได้ว่าชุมชนมีการประเมินผลการดำเนินงานและปรับปรุงอยู่เสมอเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

3.1.5 การจัดองค์กร

คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านห้วยหินด้าเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีกฎหมายรองรับ แต่เป็นการจัดทีมทำงานเพื่ออำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากร เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนศิลาแลงในการจัดการทั้งเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การสร้างกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า โดยใช้วิธีการประชุมหมู่บ้าน และพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้านทั่วไป ซึ่งได้ทำอยู่หลายครั้งจนในที่สุดได้คณะกรรมการจากการหยั่งคะแนนเสียง คือ กลุ่มแกนนำด้านป่า

การจัดโครงสร้างหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชนมีการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับตำแหน่งงานต่าง ๆ ในโครงสร้าง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ได้มีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการไปแล้ว 4 ครั้ง คณะกรรมการชุดแรกมี 15 คน มีนายกะแลโท กองแกง เป็นประธาน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนนัก ตั้งคณะกรรมการมาเพื่อเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมและกระตุ้นให้คนเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่เมื่อคณะกรรมการชุดแรกหมดวาระได้เลือกตั้งคณะกรรมการชุดที่ 2 จำนวน 15 คน โดยมีนายวันดี เมืองแก่น เป็นประธาน และมีการแบ่งหน้าที่ในการบริหารจัดการมากขึ้นด้วย กล่าวคือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ กรรมการที่ทำหน้าที่ในการสำรวจป่า และควบคุมดูแลพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน ทั้งนี้ในช่วงแรกของการตั้งองค์กรป่าชุมชน นายวันดี เมืองแก่น จะทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำในกิจกรรมต่าง ๆ และมีการผลักดันให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมาก เช่น การประชุม การจัดเวทีแลกเปลี่ยน นอกจากนี้กฎระเบียบที่ตั้งขึ้นมาก็ถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวดมากในช่วงนี้

การแบ่งอำนาจหน้าที่ชัดเจนที่สุดจะเห็นได้เมื่อมี คณะกรรมการชุดที่ 3 ได้มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น คือ นอกจากมีประธานคือนายไกว งามยิ่ง และกรรมการแล้วยังมีเลขานุการ เหมัญญิก ฝ่ายข้อมูล ประชาสัมพันธ์ ร่วมทำงาน ส่งผลให้เกิดระบบในการทำงานมากขึ้น และมีการพัฒนาระบบการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องและมีการประเมินผลได้

จากการปฏิบัติตามข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะมีกลุ่มแกนนำและสมาชิกที่มีจำนวนกว่าครึ่งของชุมชนเป็นหลักในการควบคุมและกระตุ้นให้คนปฏิบัติตามกฎและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้น จึงต้องให้ความพยายามเป็นอย่างมากในการประคับประคองให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ให้มากขึ้น และส่งเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสานงานต่อไป ในปัจจุบันได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดที่ 5 ในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2549 มีโครงสร้างดังตารางที่ 5.4

ตารางที่ 5.4
องค์กรป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ

ตำแหน่ง	บทบาทหน้าที่
นายประกิต งามยิ่ง (ประธาน)	บริหารงานภาพรวมขององค์กร
นายไกรสร กริ่งไกร (รองประธาน)	ทำงานตามคำสั่งของประธาน
นายบิน กองแกง	
นายประยุทธ์ งามยิ่ง (เลขานุการ)	จัดบันทึกข้อมูลป่าชุมชน
นายสว่าง งามยิ่ง	
นายตา ปัญญา นายไกว งามยิ่ง (เหรัญญิก)	ดูแลการเงิน
นายเนย อิมจันทร์ (ประชาสัมพันธ์)	แจ้งข้อมูลข่าวสาร
นางลำไย กองแกง นางกาญจนา งามยิ่ง	
นายสมบุญ ขุนณรงค์ (คณะกรรมการ)	เดินตรวจป่า โดยแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ สายห้วยหินดำและสายห้วยขนุน
นายสมจิตร กองแกง นายอนงค์ ปัญญา	
นายเกละโท อมสินเจริญ	
สมาชิกป่าชุมชน	

การจัดโครงสร้างองค์กร เป็นขั้นตอนของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างงานและบทบาทของแต่ละบุคคลในองค์กรให้รวมกลุ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนมีโครงสร้างองค์กรแนวระนาบ คือ ทุกคนมีอำนาจไม่แตกต่างกัน ไม่มีสายการบังคับบัญชา สามารถแสดงความคิดเห็นและใช้ความเห็นร่วมเป็นหลักในการตัดสินใจ

เนื่องจากคณะกรรมการเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันจึงมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น อีกทั้งคนจะมีความเคารพนับถือตามอาวุโสอยู่แล้วจึงไม่ต้องใช้ระบบสายงานเป็นตัวกลางในการควบคุม

ในการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกิจกรรมในการจัดการป่า โดยระยะแรกยังไม่มีระบบบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนมากนัก แต่หลังจากได้ดำเนินกิจกรรมไประยะหนึ่งจึงได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วยังทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้คนในชุมชนตนเองและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านทรัพยากรมากขึ้นด้วย ทั้งนี้คณะกรรมการนั้นเกิดมาจากการเสนอชื่อและโหวตแสดงความคิดเห็น

3.1.6 การปฏิบัติตามข้อตกลง

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยหินดำสามารถปฏิบัติตามข้อตกลงที่ตั้งไว้ ทั้งในเรื่องของการจำกัดจำนวนการใช้ประโยชน์จากป่า และการจำกัดพื้นที่ในการใช้ แต่จะมีปัญหาในส่วนของห้ามใช้สารเคมี ซึ่งชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ในการปราบศัตรูพืช ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- การมีส่วนร่วม

การปฏิบัติตามข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นถือว่าสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากการปฏิบัติตามข้อตกลงที่เกิดมาจากการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วม คือ คนในชุมชนทั้งที่เป็นคณะกรรมการป่าชุมชน สมาชิกป่าชุมชน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางสำรวจป่าประจำเดือน การเดินลาดตระเวนป่า การทำแนวกันไฟและปฏิบัติตามข้อบังคับ เป็นต้น ทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง เห็นถึงข้อบกพร่องของแนวทางในการจัดการทรัพยากรที่ทางชุมชนได้ตั้งขึ้น เพื่อปรับปรุงแก้ไข

แต่อย่างไรก็ดีลักษณะในการมีส่วนร่วมนั้นจะแตกต่างกันออกไปตามบทบาทหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมาย และทัศนคติของแต่ละคนที่มีต่อธรรมชาติ คือ คนในชุมชนมีทัศนคติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน ได้แก่ คนที่เห็นด้วย คนไม่เห็นด้วยและผู้ที่มีความเห็นเป็นกลาง เมื่อมีกิจกรรมคนกลุ่มแรกจึงเข้ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นร่วมลงแรงหรือร่วมสนับสนุนทรัพยากร ส่วนผู้ที่ไม่เห็นด้วยจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของคณะกรรมการป่าชุมชน แต่จะร่วมทำตามข้อตกลงที่สร้างไว้ เนื่องจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนยอมรับ แต่กลุ่มที่มีความเห็นเป็นกลางนั้น ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ แต่จะอยู่ในระดับกลาง เช่น เข้าร่วมทำกิจกรรม แต่ไม่ได้เข้าร่วมระดมความคิดเห็น หรือบางครั้งเข้าร่วมกิจกรรมเพราะถูกเชิญ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นจะมีแนวคิดต่อป่าชุมชนแตกต่างกันออกไปสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทได้แก่ ผู้ที่เห็นด้วยกับป่าชุมชน ผู้ที่มีความเห็นกลาง ๆ และผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับป่าชุมชน (สัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ, 6 ตุลาคม 2548) ทั้งสามกลุ่มนี้จะมีบทบาทที่แตกต่างกันไป จึงส่งผลไปยังการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มผู้เห็นด้วยกับป่าชุมชน เป็นกลุ่มแกนนำด้านทรัพยากรที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติที่สามารถนำทรัพยากรมาใช้ได้ แต่ต้องรู้จักฟื้นฟูรักษาให้กลับคืนสภาพเหมือนเดิม และมีความพยายามที่จะเข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง เนื่องจากยึดมั่นในสิทธิการใช้ที่ดินมีแต่อดีต มีความรู้สึกเป็นเจ้าของในทรัพยากรนั้น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านทั้งคนเก่าและนายใจเกิงป่า งามยิ่ง ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน นอกจากนั้นยังเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน เช่น นายไกว งามยิ่ง นายวันดี กองแกง นายบิน กองแกง นายสว่าง งามยิ่ง เป็นต้น รวมถึงกลุ่มคนในครอบครัวของบุคคลเหล่านี้ที่จะเป็นสมาชิกป่าชุมชน ซึ่งมีจำนวนประมาณ 45% ของประชากรทั้งหมดในชุมชน

คนกลุ่มนี้จะร่วมทำกิจกรรมมาตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ คือ วิเคราะห์ชุมชน สร้างข้อตกลง ประชุม เป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และปฏิบัติการ โดยมีตำแหน่งงานหน้าที่ในคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย ดังนั้นกลุ่มแกนนำจะทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้กลุ่มคนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมและทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลอีกด้วย

นอกจากนี้แล้วคณะกรรมการยังมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการยอมรับสิทธิการใช้ที่ดินของชุมชนในเขตพื้นที่อุทยานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อุทยาน สำนักบริหารพื้นที่เขตอนุรักษ์ เป็นต้น โดยมีการประสานงานร่วมกับองค์กรภายนอกเพื่อประสานทรัพยากรทั้งด้านงบประมาณ องค์ความรู้ในการทำข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งคนเหล่านี้รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเนื่องด้วยความเป็นญาติ จึงส่งผลให้มีการดำเนินกิจกรรมทางด้านป่าอย่างต่อเนื่อง

2. กลุ่มผู้ที่มีความเห็นกลาง ๆ เป็นกลุ่มคนที่ลังเลใจต่อกลุ่มอนุรักษ์ว่าจะสามารถจัดการทรัพยากรได้ดีหรือไม่ จึงพร้อมที่จะเปลี่ยนเป็นคนที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการป่าชุมชนได้ คนกลุ่มนี้เป็นคนที่ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน แต่ไม่รุนแรงนัก ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านทั่วไปไม่ได้เป็นสมาชิกป่าชุมชนและไม่ได้ให้ความสนใจกับเรื่องใดเป็นพิเศษ มีประมาณ 40 % ของประชากรทั้งหมดในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่มักจะไม่แสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นบางส่วนเกิดจากการกระตุ้นและกลุบายของคณะกรรมการ เช่น มีการฝึกอบรมความรู้เรื่องไฟป่า ผู้ใหญ่บ้านจะ

ทำหน้าที่ในการจัดหาคนเข้าร่วมประชุม โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ที่ไม่สนใจเรื่องป่าชุมชน เพื่อให้คนเหล่านั้นสนใจเรื่องป่าชุมชน แต่ยังไม่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือตระหนักถึงสิทธิของตนที่มีต่อทรัพยากรเท่ากับกลุ่มแรก

ดังนั้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านทรัพยากรร่วมของชาวบ้านกลุ่มนี้จึงขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้น แต่กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการอยู่ต้องใช้ระยะเวลานาน เนื่องจากเป็นการเรียกร้องสิทธิในที่ดินและฟื้นฟูทรัพยากร ซึ่งทำให้คนกลุ่มนี้อาจมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรลดลง เช่น ทำเรื่องผ่อนผันขอที่ดินทำกินในเขตอุทยานที่ใช้ระยะเวลาพิจารณานาน ไม่เห็นผลเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ชาวบ้านบางคนท้อใจจนไม่ดำเนินการต่อ เป็นต้น

3. กลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับป่าชุมชน มีประมาณ 15% ของประชากรทั้งหมดในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้ที่เสียผลประโยชน์จากการทำป่าชุมชน เช่น เป็นนายหน้าค้าที่ดิน ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมไม่มากนักในการดำเนินกิจกรรม และข้อตกลงของทางคณะกรรมการป่าชุมชน เนื่องจากมีทัศนคติที่แตกต่างกันในการจัดการทรัพยากร คนกลุ่มนี้เชื่อว่าการกันพื้นที่เป็นเขตป่าชุมชนนั้นเป็นการกีดกันการใช้ทรัพยากรของผู้อื่นเพื่อจะที่ทำให้กลุ่มป่าชุมชนได้มีไว้ใช้เอง ดังนั้นการปฏิบัติตามข้อตกลงบางข้อจึงไม่ปฏิบัติตาม เช่น การตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นต้น อีกทั้งกิจกรรมในการเดินสำรวจป่า การนับต้นไม้ ชาวบ้านส่วนนี้จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ชาวบ้านบางคนกล่าวว่า ไม่ทราบบริเวณอาณาเขตของป่าชุมชนและไม่ทราบวัน เวลาประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งให้เห็นว่ากระบวนการในการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้นยังมีไม่มากพอ

คนส่วนใหญ่ในชุมชนนั้นจะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามข้อตกลงและมีการประเมินผล ทั้งที่เกิดจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเข้าร่วมกิจกรรมจากคำเชิญ และเมื่อมีปัญหาไม่สามารถปฏิบัติได้ตามแผนงานที่กำหนด คนในชุมชนจะแสดงความคิดเห็น เพื่อปรับปรุงให้เกิดความพอใจกันในทุกฝ่าย

- การจูงใจ

จากการที่คนในชุมชนมีทั้งผู้เห็นด้วยและผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการป่าคณะกรรมการป่าชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างแรงจูงใจให้คนเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมกิจกรรม โดยให้หลักการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน คือ ชาวบ้านประสบปัญหาไม่มีสิทธิในการใช้ที่ดินทำกิน คณะกรรมการจึงชี้ให้เห็นว่าถ้าคนในชุมชนมีการรวมตัวกันมากขึ้นก็จะสามารถต่อรองกับอุทยานให้ผ่อนผันให้ใช้ที่ดินทำกินได้ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจึงพยายามที่จะสร้างข้อตกลงกับอุทยานเพื่อขอผ่อนผันให้สามารถทำกินในพื้นที่เดิมของตนได้ ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่ง

เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของป่าชุมชน แต่มีปัญหา คือ อุทยานไม่ยอมรับ ชาวบ้านยังไม่ความมั่นคงในสิทธิ ทำให้บางส่วนไม่เห็นผลตอบแทนจึงไม่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมอีก นอกจากนี้แล้วยังให้หลักผลประโยชน์ตอบแทน เช่น การให้สิทธิในการรับผลประโยชน์จากป่าชุมชน แต่ตัดสิทธิผู้ที่ไม่ใช่สมาชิก เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นการสร้างแรงจูงใจง่าย ๆ ที่ไม่ได้มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านมากนัก แต่เป็นการตอบสนองความต้องการที่แท้จริงมากกว่าคนจึงยังคงมีส่วนร่วมต่อไป

นอกจากนี้แกนนำด้านป่าชุมชนกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรร่วม ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากร สามารถดำรงอยู่ถึงรุ่นลูกหลาน โดยการบอกเล่าประสบการณ์ที่ได้รับการแลกเปลี่ยนจากองค์กรอื่น มาถ่ายทอดให้ชุมชนฟัง เพื่อให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญและเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการจัดการป่าชุมชน

- การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติตามข้อตกลงหรือแผนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน การสื่อสารภายในชุมชนบ้านห้วยหินดำส่วนใหญ่มีรูปแบบสองทางและเป็นแบบล่างขึ้นบน กล่าวคือ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นอย่างเสรี ผ่านการประชุมประจำเดือน และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการระหว่างชาวบ้านที่สนใจเรื่องป่าชุมชน นอกจากนั้นยังมีการใช้เสียงตามสายและการเดินบอกเพื่อแจ้งการประชุม และประชาสัมพันธ์ข่าวสาร จึงทำให้คนส่วนใหญ่รู้ความเคลื่อนไหวของคณะทำงาน

ส่วนผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการทำป่าชุมชนมักจะเข้าร่วมประชุม ทำให้ไม่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และบางครั้งก็ขาดการประสานงานกับคณะกรรมการป่าชุมชนไปบ้าง ทำให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างกัน เรียกว่า เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว

- การระดมทรัพยากร

การระดมทรัพยากรของชุมชนบ้านห้วยหินดำในการจัดการทรัพยากรร่วมนั้นมีทั้งการระดมทรัพยากรที่เป็นแรงงาน ความรู้และงบประมาณ ทั้งนี้การระดมทรัพยากรภายในชุมชน ส่วนใหญ่จะปรากฏในรูปแบบของการลงแรงร่วมกัน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟ การเดินสำรวจป่า และการเดินลาดตระเวนป่า เป็นต้น เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวต้องใช้กำลังคนจำนวนหนึ่งที่สามารถกระจายให้ทั่วพื้นที่ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะทำหน้าที่ในการเชิญชวนและบางรายก็มีความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง

ส่วนการระดมทรัพยากรภายนอกชุมชนนั้น เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช เป็นผู้แนะนำให้ชุมชนประสานงานไปยังองค์กรภายนอกที่ในการสนับสนุนเรื่องแหล่งทุนในการดำเนินการเพื่อพัฒนาพื้นที่ ดังจะเห็นว่า ปี พ.ศ. 2545 ทางชุมชนบ้านห้วยหินดำได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เป็นจำนวนประมาณ 2 ล้านบาท ส่งผลให้ช่วงระยะเวลานั้นมีการขยายแนวคิดและกิจกรรมด้านป่าไม้ของชุมชนได้ขยายไปยังหมู่บ้านตะเพินคี ป่าคู้ เช่น การฝึกอบรม การดูงานนอกสถานที่ เป็นต้น แต่ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากหมดงบประมาณจึงไม่ได้ดำเนินการต่อ

3.1.7 การควบคุม

คณะกรรมการป่าชุมชนมีหน้าที่ในการการบังคับใช้ข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยหินดำ ทั้งการว่ากล่าวตักเตือน การปรับและลงเรื่องดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่ที่ผ่านมายังไม่มีความเด็ดขาดหรือเข้มงวดมาก มักจะใช้แค่เพียงการว่ากล่าวตักเตือน เนื่องจากลักษณะปัญหาไม่รุนแรงมาก อีกทั้งชุมชนยังเน้นการประนีประนอมมากกว่าการเผชิญหน้าเพื่อเกิดความขัดแย้ง

เนื่องจากชุมชนใช้ความเป็นญาติพี่น้องและระบบวัฒนธรรมในการควบคุมการปฏิบัติตามข้อตกลง จึงไม่ต้องการให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งมากนัก การบังคับใช้จึงไม่เข้มงวดมาก ซึ่งมีผลต่อทำบุคคลภายนอกไม่เชื่อมั่นว่าชุมชนจะจัดการได้อย่างจริงจัง กล่าวคือ บุคคลภายนอกเห็นว่า เมื่อมีผู้ล่าสัตว์ คณะกรรมการป่าชุมชนเพียงแค่ว่ากล่าวตักเตือนไม่ยอมลงดำเนินคดี หรือการขออนุญาตตัดไม้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ไปตัดในอีกช่วงเวลาหนึ่ง ไม่เป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนดไว้

ชุมชนได้วิธีการทั้งนี้ในการควบคุมดูแล คือ

- จัดให้มีการลาดตระเวนในวันที่ 25 ของทุกเดือนเพื่อสำรวจป่า โดยแยกออกเป็น 2 สายคือ สายห้วยขนุนและสายห้วยหินดำ และพร้อมจัดนำกำลังชาวบ้านออกไปผลักดันเมื่อมีเหตุการณ์บุกรุกทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสมจากภายนอก

- หากจะนำไม้มาใช้ประโยชน์ต้องแจ้งต่อคณะกรรมการ โดยการบอกกล่าว หรือทำหนังสือ แล้วให้คณะกรรมการพิจารณาในการประชุมประจำเดือน รวมทั้งทำบันทึกไว้ทุกครั้ง แต่ช่วงระยะเวลาการพิจารณา อาจตายตัวตรงข้อตกลง เช่น เมื่อชาวบ้านต้องการตัดไม้ไผ่เพื่อมาซ่อมบ้าน จะแจ้งกับคณะกรรมการคนใดคนหนึ่งให้ทราบ จึงสามารถเข้าไปตัดไม้ได้ โดยไม่ต้องผ่านการอนุมัติจากที่ประชุม เนื่องจากเป็นไม้ขนาดเล็ก เป็นต้น

ถึงแม้ว่าระบบวัฒนธรรมและความเป็นญาติมิตรจะส่งผลกระทบต่อการบังคับใช้ข้อตกลงให้มีความยืดหยุ่นและไม่เป็นที่ยอมรับจากบุคคลภายนอกมากนัก แต่ก็ก็เป็นผลดีกับการควบคุมดูแล เนื่องจากการที่ชาวบ้านในชุมชนรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี และเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ทำให้ทราบความเคลื่อนไหวภายในชุมชน อันเป็นลักษณะของสังคมชนบทที่ข้อมูลข่าวสารจะแพร่กระจายภายในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงช่วยในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมของคนในชุมชนได้ ไม่ว่าใครจะไปตัดไม้ ตัดไหน ที่ใด คนในชุมชนก็จะรู้ทั่วกัน ทำให้ไม่มีคนฝ่าฝืนกฎหมายมากนัก

อีกทั้งเทคโนโลยีที่ชุมชนบ้านห้วยหินดำใช้นั้นยังไม่มากนัก การชนไม้ หรือ การถากถางไร่จำเป็นต้องใช้ต้องอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ไม่สามารถทำได้คนเดียวต้องมีการขอแรงกัน ดังนั้นการควบคุมดูแล พฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากป่าจึงทำได้ไม่ยากนัก เรียกว่า ลอดสายตาได้ยาก ยกเว้นเพียงแต่คนบางกลุ่มที่มีระบบความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นอนนัก ได้แก่ กลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการป่า แต่โดยรวมแล้วถือได้ว่าการปฏิบัติตามข้อตกลงมีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากชุมชนมีระบบการควบคุมดูแลที่แน่นหนาและครอบคลุมพื้นที่ ถึงแม้ว่าอำนาจในการลงโทษจะไม่มากนักก็ตาม

3.1.8 การประเมินผล

ชุมชนบ้านห้วยหินดำยังมีระบบในการตรวจสอบผลการดำเนินด้านป่าชุมชน ด้วยการทำวิจัยชุมชนร่วมกับรีคอฟ เรื่อง การติดตามการใช้ประโยชน์ไม้และไผ่อย่างยั่งยืน เพื่อสำรวจปริมาณการใช้ประโยชน์จากป่าและการดำรงอยู่ของป่า ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การใช้ประโยชน์ไผ่ของชาวบ้านไม่ได้ทำให้ต้นไม้ลดลง และมีเพียงพอสำหรับคนรุ่นต่อไป การทำวิจัยนี้ถือได้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมการใช้ไม้่อีกประการหนึ่ง เนื่องจากใช้เป็นฐานข้อมูลในการปรับข้อตกลงให้สมบูรณ์ต่อไป

ชาวบ้านจะติดตามการใช้ประโยชน์จากไม้โดยมีการกำหนดพื้นที่เป็นแปลงทดลองที่ใช้นับจำนวนต้นไม้ในแต่ละช่วงระยะเวลา นอกจากชาวบ้านยังตรวจสอบปริมาณการใช้ทรัพยากร ในฤดูกาลต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการจัดกิจกรรมให้เยาวชนสอบถามปริมาณหน่อไม้ของในแต่ละครอบครัวรายได้ ทำให้ทราบปริมาณการเก็บหน่อไม้จากป่าโดยประมาณ และจะจัดเก็บเพื่อทำสถิติในแต่ละปีต่อไป

การจัดการทรัพยากรร่วมด้วยชุมชนสอดคล้องกับแนวคิดในการจัดการทรัพยากรตามระบบสิทธิทรัพย์สินส่วนรวมที่ Stevenson (1991) กล่าวว่า ทรัพยากรต้องมีขอบเขตทั้งทางกายภาพ ชีวภาพและทางสังคมที่ชัดเจน มีกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรที่ชัดเจน คือ กลุ่มคนที่ใช้ได้และกลุ่มคนที่ไม่สามารถใช้ได้ จึงมีกฎเกณฑ์ในการใช้ที่ชัดเจน โดยคำนึงถึงหน้าที่และ

การนำทรัพยากรไปใช้ คือ กลุ่มต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ระหว่างผู้ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อใช้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรโดยกฎเกณฑ์ ทั้งนี้การกำหนดสิทธิในการใช้อาจปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มที่ต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกซึ่งกฎเกณฑ์อาจเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ทรัพยากรต้องมีขอบเขตทั้งทางกายภาพ ชีวภาพและทางสังคมที่ชัดเจน จึงไม่เกิดภาวะไร้สิทธิ์ (open-access) ที่ไม่ว่าใครก็สามารถเข้าไปใช้จนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรได้

3.2 กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรภายใต้ข้อตกลงระหว่างชุมชนกับรัฐชาติมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ ทั้งจากอุทยาน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพย์สินส่วนรวมในระดับนี้จึงยังไม่ชัดเจนเหมือนการจัดการทรัพยากรร่วมภายในชุมชนเอง อย่างไรก็ตาม ชุมชนได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรโดยมีการสร้างข้อตกลงเป็นเครื่องมือ

กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมภายใต้ข้อตกลงระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก จึงเป็นความพยายามในการประสานแนวทางการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้องค์กรภายนอกยอมรับศักยภาพของชุมชน แบ่งออกเป็น 8 ขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เหมือนกับ 3.1.1 หน้า 89

3.2.2 กระบวนการปลูกจิตสำนึกจากองค์กรพัฒนาเอกชน เหมือนกับ 3.1.2 หน้า 89

3.2.3 กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน เหมือนกับ 3.1.3 หน้า 89

3.2.4 การวางแผน ในการจัดการป่า

- การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและกำหนดเป้าหมาย

กระบวนการวางแผนหรือการสร้างข้อตกลงระหว่างชุมชนกับรัฐมีความแตกต่างจากการสร้างข้อตกลงภายในชุมชนเอง จากองค์กรชุมชนและอุทยานฯทุกเคย มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน คือ ชาวบ้านต้องการเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตน หลังจากถูกรัฐประกาศเขตอุทยาน ฯ ทับที่ทำกิน ส่วนอุทยานไม่ยอมรับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น และมองว่า ชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ป่า อุทยานจึงมีหน้าที่ต้องป้องกันผืนป่า

ในช่วงเตรียมประกาศเขตอุทยาน เจ้าหน้าที่อุทยานขาดการนำเสนอข้อมูลกับชุมชนว่าพื้นที่บ้านห้วยหินดำถูกเตรียมให้เป็นเขตอุทยาน ชุมชนจึงไม่มีโอกาสที่จะได้ชี้แจงข้อมูลและร่วมแสดงความคิดเห็น แต่เมื่อชุมชนทราบเรื่อง จึงพยายามเรียกร้องและยืนยันถึงสิทธิในการ

ใช้ที่ดินทำกินที่มีอยู่เดิมเพื่อให้อุทยานกันเป็นพื้นที่ทำกิน โดยชุมชนได้จัดเวทีร่วมกับอุทยานเพื่อชี้แจงแนวเขตพื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานได้ยอมรับกับข้อมูลดังกล่าวและสัญญาว่าจะกันพื้นที่ของชุมชนออกจากเขตอุทยาน

แต่ที่สุดแล้วทางการก็ได้ประกาศเขตอุทยานทับเขตพื้นที่ทำกินของชุมชน จึงทำให้ชุมชนบ้านห้วยหินดำจำเป็นต้องยื่นข้อเสนอมหาวิทยาลัยให้ทางอุทยานแห่งชาติพยุหะคีรีได้ทำการแก้ไข แต่อุทยานเพิกเฉยไม่เข้าร่วมประชุมและไม่ร่วมเดินสำรวจพื้นที่ทำกินของชุมชน ที่ชุมชนร่วมกับองค์กรภายนอกอื่น ๆ ส่งผลให้อุทยานไม่เข้าใจและไม่ยอมรับในสิทธิที่ดินทำกินของชุมชน

- การกำหนดข้อตกลง

ในช่วงประกาศอุทยาน นายวันดี เมืองแก่นเป็นแกนนำในชุมชนเพื่อแสวงหาแนวทางในการจัดการความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่อุทยานและชาวบ้านโดยหากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นและบุคคลภายนอกที่มีความสนใจต่อทรัพยากรมาเป็นผู้สนับสนุนทำให้เกิดพลังมากขึ้น โดยได้ประสานงานกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดจังหวัดสุพรรณบุรี สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (RECOFTC) รวมทั้งนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานงานและเพื่อมาเป็นผู้สนับสนุนทางด้านองค์ความรู้ให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทำให้ชุมชนได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและนำเสนอข้อมูลในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชนให้แก่อุทยานฯ เป็นการผลักดันให้เกิดข้อตกลงร่วมในการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรระหว่างอุทยานแห่งชาติพยุหะคีรีและชุมชนบ้านห้วยหินดำ

อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุที่อุทยานไม่เข้าร่วมในการสร้างข้อตกลงระหว่างชุมชนและอุทยาน เพราะอุทยานไม่ยอมรับในศักยภาพของชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรได้ด้วยชุมชนเอง อุทยานจึงไม่ให้ความสนใจกับความต้องการของชุมชน ข้อตกลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นการทำตามความเสียหายใหญ่จากองค์กรต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในเวทีการประชุมชนนั้น เมื่อนำไปปฏิบัติจึงเกิดปัญหาตามมา

แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากมีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานในหมื่นนายครุฑิต ศรีนพวรรณ ได้เข้ามารับตำแหน่งหัวหน้าอุทยานฯ พยุหะคีรีแทนนายพันเทพ อันตระกูล “เวทีประชาคม” ถูกใช้เป็นกลไกหนึ่งเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางด้านทรัพยากร หลักการของแนวคิดนี้คือการเปิดโอกาสให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและระบุความต้องการ เพื่อสร้างข้อตกลงหรือแผนการในการดำเนินงานที่ตรงต่อความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน

หัวหน้าอุทยานคนใหม่ได้ปรับแนวทางในการดำเนินงานให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนใหม่ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างกันมากขึ้น ทั้งนี้ในระยะแรกของการดำเนินงานเจ้าหน้าที่อุทยานเจาะกลุ่มเป้าหมายไปที่แกนนำผู้ใหญ่บ้าน หรือคนที่ชาวบ้านนับถือ เพื่อให้มีการขยายความสัมพันธ์และส่งต่อข้อมูลกันไป นอกจากนี้ อุทยานได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่และระยะเวลาในการหาหน่อไม้ของชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่รอบเขตอุทยาน โดยชั้นแรกผู้ใหญ่หมู่บ้านต่าง ๆ มาขออนุญาตหาหน่อไม้ นายครรชิตได้ให้ชาวบ้านไปทำประชาคมภายในหมู่บ้านของตน โดยให้กำหนดเป็นระยะเวลาเก็บหาแล้วจึงนำมาเสนอต่อ อบต.วังยาว ซึ่งได้ทำประมาณ 2 ครั้ง จึงได้ข้อสรุปกติกาในการหาหน่อไม้ที่พอใจของทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตามเรื่องนี้เป็นประเด็นปลีกย่อย แต่ประเด็นเรื่องที่ทำกินยังไม่ได้มีการพูดถึงมากนัก

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ผู้บริหารอุทยานในยุคนี้ได้ผ่อนปรนให้ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ แต่แนวทางแก้ปัญหายังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากกฎหมายยังไม่เปลี่ยน ถ้ามีการเปลี่ยนผู้บริหารหรือมีการกดดันจากระดับนโยบาย กระบวนการนี้อาจเปลี่ยนไปได้ ชาวบ้านจึงยังไม่มี ความมั่นใจในสิทธิชุมชนทั้งที่สามารถจัดการทรัพยากรในเขตพื้นที่ชุมชนของตนเองได้

3.2.5 การจัดองค์กร

ในการจัดการทรัพยากรร่วมนี้ไม่มีองค์กรหรือกลไกที่เป็นสถาบันทำหน้าที่ควบคุมดูแล แต่เป็นเพียงการประชุมเพื่อสร้างข้อตกลงด้วยวาจา ดังนั้นทั้งรัฐและองค์กรป่าชุมชนต่างดำเนินหน้าที่ของตนเอง มีการสร้างองค์กรกลางเพื่อดูแลรักษาทรัพยากร

การควบคุมดูแลทรัพยากรที่ประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน การตัดสินใจส่วนใหญ่จะเป็นแบบบนลงล่าง คือ ในช่วงแรกถึงแม้จะมีการสร้างข้อตกลงแล้ว อุทยานฯ พุเตยก็จะมีอำนาจในการตัดสินใจเพียงผู้เดียว เช่น การจับชาวบ้านที่กำลังถากถางไร่ ทั้งที่ได้ทำข้อตกลงร่วมกันให้เป็นเขตผ่อนผัน ดังนั้นชุมชนจึงเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานที่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่อุทยาน ข้อตกลงที่สร้างขึ้นมาก็แทบไม่มีบทบังคับใดใด ซึ่งขัดกับแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วม ที่ข้อตกลงจะเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับในการควบคุมพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

แต่หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานในปี 2548 แนวการดำเนินงานของอุทยานได้ปรับเป็น ยอมรับให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วมมากขึ้น กล่าวคือ อุทยานยอมรับให้แต่ละชุมชนในเขตพื้นที่อุทยานที่ต้องการหาหน่อไม้ นั้น ได้มีส่วนร่วมในการดูแล

พื้นที่ของตนเอง โดยเป็นการบอกกล่าวในที่ประชุมระหว่างอุทยานและตัวแทนชุมชนต่าง ๆ อย่างไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยกำหนดให้คนในชุมชนทำหน้าที่ในการสอดส่อง ไม่ให้คนภายนอกชุมชน หรือ พวกลักลอบตัดไม้ ฉวยโอกาสช่วงเปิดป่าหาหน่อไม้มาลักลอบทำไม้ เป็นแนวการทำงานเฉพาะตัวของหัวหน้าอุทยานคนใหม่ ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้บทบาทหน้าที่ในการควบคุมการใช้ทรัพยากรร่วมตามสิทธิชุมชนดั้งเดิม แต่ไม่สามารถรับรองชุมชนจะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านป่าได้อย่างต่อเนื่อง เพราะยังไม่มีกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนให้สามารถจัดการพื้นที่ทำกินดั้งเดิมที่ถูกอุทยานประกาศทับได้

3.2.6 การปฏิบัติตามข้อตกลง

- การมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่าในยุคของอุทยานคนเดิมมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรไม่มากนัก คือ ส่วนใหญ่เมื่อมีการประชุมหรือแสวงหาข้อตกลงร่วมกัน เจ้าหน้าที่อุทยานฯ เกือบจะไม่เข้าร่วมประชุม โดยอ้างสาเหตุมาจากไม่ได้รับการแจ้งจากชุมชน จึงส่งผลให้อุทยานไม่ทราบรายละเอียดของข้อตกลงที่เกิดขึ้น เช่น การกำหนดให้พื้นที่ทำกิน ว่าควรจะรวมไร่ซากไว้ด้วยหรือไม่ การทำความเข้าใจกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน เป็นต้น

ดังนั้นเมื่อปฏิบัติตามข้อตกลงจึงไม่เป็นไปตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ เช่น มีการจับกุมชาวบ้านที่ถากถางไร่เพื่อเตรียมการเพาะปลูก ทั้งที่เป็นเขตพื้นที่ผ่อนผันทำกิน ทำให้มีการโต้เถียงและใช้กำลังกลายเป็นปัญหาที่ลุกลามถึงขั้นการจับกุมดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่ปัญหานี้ได้ถูกปล่อยวาง เนื่องจากมีหัวหน้าอุทยานคนใหม่ ซึ่งมีรูปแบบในการทำงานร่วมกับชุมชนนั้นต่างออกไปจากเดิมคือเน้นการมีส่วนร่วมของภาคฝ่ายต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรมากยิ่งขึ้น คือให้คนสามารถแสดงความคิดเห็น มีการยอมรับฟังเหตุผล รวมทั้งยังมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้ชุมชนนั้นมีส่วนในการสอดส่องไม่ให้คนภายนอกแอบแฝงมาลักลอบล่าสัตว์ ตัดต้นไม้ในขณะที่มีการเปิดป่าหาหน่อไม้ ถือได้ว่าทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วมในทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการร่วมที่ต้องให้ฝ่ายต่าง ๆ ได้เจรจาต่อรองเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการ โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลวังยาว รวมถึงยังต้องมีการเจรจาให้มีข้อตกลงในการเข้าถึง และสิทธิในการใช้ทรัพยากร (สมศักดิ์ สุขวงศ์ และ เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2545, น. 6) จึงทำให้การปฏิบัติตามข้อตกลงนี้เป็นไปตามที่กำหนดไว้

- การติดต่อสื่อสาร

รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นการสื่อสารทางเดียว คือ ชุมชนต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดส่งข้อมูลที่มีไปให้กับอุทยาน เนื่องจากอุทยานมักไม่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันในเรื่องการทำไร่หมุนเวียน

ชุมชนนั้นมีระบบการทำไร่ในเขตพื้นที่ทำกินเป็นแบบไร่หมุนเวียนประกอบด้วย ไร่ชากและไร่ทำกิน ไร่ชากเป็นพื้นที่ทำกินที่ชุมชนจะปล่อยทิ้งไว้ให้สภาพธรรมชาติฟื้นตัวในระยะเวลา 5-8 ปีแล้วจึงถากถางไร่เพื่อนำพื้นที่มาใช้ใหม่ ส่วนไร่ที่ปลูกข้าวก็จะปลูกซ้ำไม่เกิน 3 ปี ดังนั้นในแต่ละปีก็จะต้องมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งต้องถางไร่ชากเพื่อนำมาปลูกข้าว ซึ่งระบบไร่หมุนเวียนนี้เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศแบบธรรมชาติให้ฟื้นตัวด้วยตนเอง แต่อุทยานมองว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่ อีกทั้งอุทยานเชื่อว่าจำนวนคนในชุมชนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำให้คนในชุมชนต้องถางป่าเป็นพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน ไร่ชากจึงไม่ถือเป็นพื้นที่ทำกินของชุมชน เมื่อชาวบ้านไปถางถึงถูกจับกุม

ถึงแม้ว่าชุมชนพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีการจัดการป่าไม้อย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกฎระเบียบ การจัดอาสาสมัครลาดตระเวนป่า การกำหนดปริมาณการใช้ไม้ของชุมชนในแต่ละปีที่ห้ามเกิน 25 ต้น หรือใช้เทคโนโลยี เช่น การใช้จีพีเอสกำหนดพิกัดแสดงเขตที่ดินทำกินบริเวณห้วยขุนและห้วยหินดำ เพื่อขอให้กันที่ออกจากแนวเขตอุทยาน นอกจากนี้แล้วยังมีการทำวิจัยร่วมกับชุมชน โดยจัดทำข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า ไม่ว่าจะเป็นการนับจำนวนต้นไม้ที่ตัดไปใช้ ต้นไม้ที่นำมาทดแทน ซึ่งทำให้เห็นภาพชัดเจนเป็นรูปธรรมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการป่าชุมชนด้วยชุมชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อทำให้รัฐเกิดความยอมรับในความสามารถในการจัดการป่า โดยมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฝึมือบรรพชนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและแนะนำเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ แต่อุทยานก็ยังไม่ยอมรับในข้อมูลที่ชาวบ้านได้ทำขึ้นมา นอกจากนี้ชุมชนยังได้ส่งข้อมูลไปให้สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 บ้านโป่ง ด้วย แต่ยังไม่มีการสนองตอบแต่อย่างใด

- การระดมทรัพยากร

ในการจัดการทรัพยากรร่วมกับองค์กรภายนอกต่าง ๆ นั้น ไม่มีการระดมทรัพยากรที่เป็นทุนด้านเงินมากนัก เนื่องจากไม่มีกิจกรรมที่ต้องใช้เงินมาบริหารจัดการมากนัก แต่จะมีการระดมทรัพยากรที่เป็นนักวิชาการ ผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านทรัพยากร เพื่อมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในการจัดเวทีประชาคมแสวงหาข้อตกลงร่วมในการจัดการพื้นที่ป่า ทำให้เกิดความเห็นที่

หลากหลาย และน่าเชื่อถือ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ ริกอฟ ทำหน้าที่ประสานงานผู้มี ความรู้เหล่า เข้าร่วมเวทีเพื่อแสดงความคิดเห็น อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั่นเอง

3.2.7 การควบคุม

การแบ่งบทบาทหน้าที่ให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละฝ่าย ไม่รับรู้แต่จัดโดยชุมชนฝ่ายเดียว ตามความเข้าใจและคาดหวังของตน ทำให้เกิดปัญหาได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านห้วยหินดำและอุทยานฯ พุเตยมีแนวคิดที่ขัดแย้งกัน คือ ในช่วงแรก อุทยานใช้สิทธิในที่ดินของรัฐเป็นผู้ควบคุม โดยจะใช้กฎ ระเบียบเป็นแม่บทในการจับกุม ดำเนินคดีกับชาวบ้าน บางครั้งจะไม่คำนึงถึงกับข้อตกลงที่ทำร่วมกัน ทั้งนี้ได้ใช้เจ้าหน้าที่อุทยาน ลาดตระเวนป่าเพื่อควบคุมผู้บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือ การลงโทษกับผู้ทำไร่ไหม ที่ ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ทำไว้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ จึงดำเนินคดีตามกฎหมาย ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงกับชาวบ้านด้านสิทธิในการใช้ที่ดิน

หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานคนใหม่ รูปแบบการควบคุมดูแล ทรัพยากรร่วมต่างไป คือ เจ้าหน้าที่อุทยานได้ทำหน้าที่ในการควบคุมภาพรวมทุกชุมชนที่อยู่ในเขต พื้นที่อุทยาน ส่วนในระดับปฏิบัติการ คือ ภายในชุมชนด้วยกัน อุทยานยอมรับให้แต่ละชุมชนได้ รับผิชอบพื้นที่ของตนเองบริเวณ 10 ไร่ โดยร่วมกันกำหนดว่าภายในชุมชนต้องแบ่งหน้าที่ รับผิชอบกันเอง แต่ถ้าพบผู้บุกรุกให้แจ้งเจ้าหน้าที่อุทยานทันทีเพื่อทำการจับกุม แสดงให้เห็นว่า อำนาจสูงสุดในการจัดการยังคงอยู่ที่อุทยาน ดังจะเห็นได้กรณีที่ผู้นำชุมชนหนึ่งผิชอบตกลงในการ หาหน่อไม้ คือหาในบริเวณเส้นทางเดินของนักท่องเที่ยว จึงสั่งยกเลิกการหาหน่อไม้ของคนใน หมู่บ้านนั้นทันที แสดงให้เห็นถึงการมีระบบการบังคับใช้ที่จริงจัง ชาวบ้านจึงมองว่าหัวหน้าครรชิต มีความเด็ดขาด แต่ไม่ได้มีความเชื่อมั่นว่าชุมชนเองจะสามารถใช้พื้นที่หรือทรัพยากรในเขต อุทยานได้ตลอดไป เพราะไม่แน่ใจในทิศทางการทำงานของหัวหน้าอุทยานที่อาจจะเปลี่ยนไปตาม นโยบายหลักของกรมอุทยานฯ ได้

ส่วนชุมชนบ้านห้วยหินดำยังคงใช้รูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมของตนเป็นการ ดูแล ได้แก่ ระบบวัฒนธรรม ความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน เป็นเครื่องมือในการช่วยกันสอดส่อง ดูแลพฤติกรรมการใช้หน่อไม้ของแต่ละคนด้วย คือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปหาหน่อไม้เป็นหมู่คณะ ออกพร้อมกัน กลับพร้อมกันและจำหน่ายให้พ่อค้ารายเดียวกัน ทำให้สามารถช่วยกันสอดส่องได้ ทัวถึง ไม่ให้คนเข้าไปหาในเขตพื้นป่าต้นน้ำอันเป็นเขตหวงห้ามได้ เป็นต้น

กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างชุมชนห้วยหินดำกับอุทยานฯ พุเตย ไม่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการร่วมในพื้นที่อนุรักษ์ของกราเซีย บอรรินี-เพเยอราเบน (2545)

ที่ได้อธิบายว่าประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก คือ 1) สร้างพันธมิตร ที่ต้องมีเวทีทำให้กลุ่มพันธมิตร ทำความเข้าใจกันและแสดงเจตจำนงที่มีต่อทรัพยากรนั้น 2) สร้างข้อตกลงร่วม ผ่านการประชุม หรือทำประชาคมเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จนเกิดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยแบ่งหน้าที่รับชอบของภาคีต่าง ๆ 3) การปฏิบัติและทบทวนข้อตกลง (การทำไปเรียนรู้ไป) เนื่องจากยังไม่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ไม่มีการประเมินความเป็นได้ในการดำเนินงาน ร่วมกันด้วย รวมถึงพิจารณาความขัดแย้งที่มีเพื่อพยายามจัดการไม่ให้เกิดเป็นปัญหา และร่วมกัน สร้างจุดประสงค์ร่วมในการดำเนินการจัดการทรัพยากรนั้น อีกทั้งยังไม่มีกำหนดแนวทางในการติดตามข้อตกลง ทำให้การสื่อสารระหว่างภาคีไม่ต่อเนื่อง ไม่เกิดกลไกในการดำเนินการกับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง จึงไม่เกิดการเรียนรู้กันเองระหว่างพันธมิตรและไม่สามารถเกิดแนวทาง พัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม

จากกระบวนการจัดการทั้งหมดจะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านห้วยหินดำมีบทบาทหลัก ในการจัดการที่เป็นการเรียกร้องสิทธิชุมชนจากการถูกรัฐประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนต้องมีการสร้างข้อตกลงกับอุทยานฯ พุเตย ซึ่งจะมีความแตกต่างกับการจัดการ ทรัพยากรภายในชุมชน ดังตารางที่ 5.5

ตารางที่ 5.5

เปรียบเทียบการจัดการทรัพยากรระหว่างภายในชุมชนและ
การจัดการทรัพยากรร่วมกับองค์กรภายนอกชุมชน

กระบวนการจัดการทรัพยากร	กระบวนการจัดการภายในชุมชน	กระบวนการจัดการกับองค์กรภายนอกชุมชน (หัวหน้าคนเดิม)	กระบวนการจัดการกับองค์กรภายนอกชุมชน (หัวหน้าคนใหม่)
1. การวางแผน - การวิเคราะห์ชุมชน - การกำหนดเป้าหมาย - การกำหนดกิจกรรม	- วางแผนอย่างมีส่วนร่วมภายในชุมชนผ่านกระบวนการพูดคุยอย่างต่อเนื่อง - ทรัพยากรมีความยั่งยืน เน้นการใช้และอนุรักษ์ - เป็นและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	- ต่างคนต่างวางแผนของตนเอง - ใช้การประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ - ทรัพยากรมีความยั่งยืน เน้นการอนุรักษ์ - ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	- วางแผนร่วมกันบ้าง - ใช้การประชุมร่วมกันระหว่างรัฐ/ชุมชน - ทรัพยากรมีความยั่งยืน เน้นการอนุรักษ์ - ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร
2. การจัดองค์กร	จัดองค์กรชาวบ้านอย่างมีโครงสร้าง - มีคณะกรรมการป่าชุมชนในการดูแล - ไม่มีสายการบังคับบัญชา	มีโครงสร้างองค์กรของรัฐและโครงสร้างองค์กรชาวบ้านแยกออกจากกัน	ไม่มีโครงสร้างองค์กรชัดเจน - รัฐทำหน้าที่หลักในการลงโทษ ชาวบ้านมีหน้าที่สอดส่องดูแล
3. การปฏิบัติตามข้อตกลง	ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ตามบทบาท - สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากร	ไม่ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม - ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้	ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม - ร่วมกิจกรรม/ร่วมรับผลประโยชน์ - เข้าถึงทรัพยากรได้ภายใต้เงื่อนไข

ตารางที่ 5.5 (ต่อ)

กระบวนการจัดการทรัพยากร	กระบวนการจัดการภายในชุมชน	กระบวนการจัดการกับองค์กรภายนอกชุมชน (หัวหน้าคนเดิม)	กระบวนการจัดการกับองค์กรภายนอกชุมชน (หัวหน้าคนใหม่)
3. การปฏิบัติตามข้อตกลง - การติดต่อสื่อสาร - การระดมทรัพยากร	- เป็นการสื่อสารแบบสองทาง - ชาวบ้านร่วมแรงในการดำเนินการ	- เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว - ประสานนักวิชาการจากภายนอก	- เป็นการสื่อสารแบบสองทาง
4. การควบคุม - การบังคับใช้ - การควบคุมดูแล	- ใช้กฎจารีตประเพณีที่มีความยืดหยุ่น - ใช้ระบบเครือญาติและเครือข่ายทางสังคม	- ใช้กฎหมายเด็ดขาด - ใช้เจ้าหน้าที่ของรัฐ	- เจ้าหน้าที่ผ่อนปรน - เจ้าหน้าที่รัฐดูแลและมอบหน้าที่ให้ชาวบ้านร่วมดูแล

จากตารางเปรียบเทียบการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนและภายนอกชุมชนชี้ให้เห็นว่า การดำเนินการในการจัดการทรัพยากร มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ มุ่งหวังให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากร ซึ่งแนวทางในการดำเนินงานจะแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

กระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมภายในชุมชนเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม ทั้งการร่วมวิเคราะห์ชุมชน ร่วมกำหนดเป้าหมาย ร่วมกำหนดกิจกรรม ร่วมปฏิบัติการ และร่วมประเมินผล โดยมีการจัดองค์กรขึ้นมารับผิดชอบ ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ ในการประสานงานคนและดูแลกิจกรรมต่าง ๆ อีกทั้งการควบคุมที่ใช้ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทำให้สามารถสอดส่องดูแลพฤติกรรมของคนได้ดี ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้จากการจัดการ จนทำให้สามารถพัฒนาแนวทางในการจัดการที่เหมาะสมกับตนเองและมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่ความยั่งยืน

ส่วนการจัดการทรัพยากรร่วมกับองค์กรภายนอกชุมชน ไม่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมมาก เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านอุทยานที่กฎหมายอนุญาตให้เข้าไปใช้หรือทำประโยชน์ในพื้นที่ได้ ชุมชนจึงไม่มีสิทธิในการจัดการ จึงต้องมีการสร้างข้อตกลงขึ้นมาเพื่อผ่อนผันในการใช้ที่ดิน

ทั้งนี้กระบวนการในการจัดการทรัพยากรระหว่างชุมชนกับอุทยานไม่มีการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทำให้ไม่มีการปฏิบัติตามข้อตกลง แต่เมื่อมีการเปลี่ยนหัวหน้าใหม่กระบวนการจัดการได้เปลี่ยนไป คือ มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่มากขึ้น โดยทำประชาคมเพื่อหาความเห็นร่วมในการกำหนดขอบเขตการใช้ทรัพยากร เป็นการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยการประชาคมร่วมกันเป็นช่องทางในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมนั่นเอง

อย่างไรก็ดี กระบวนการจัดการนี้ยังถือว่าเป็นเพียงเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามที่หัวหน้าอุทยานคนใหม่ที่ค่อนข้างยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร แต่ไม่มีสิ่งใดรับประกันได้ว่า ในอนาคตจะสามารถพัฒนาแนวทางการจัดการให้เป็นการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากกฎหมายการจัดการพื้นที่เขตนุรักษ์หรือพื้นที่สาธารณะของรัฐจำกัดสิทธิของผู้จัดการอยู่เพียงภาครัฐ และผู้มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินเท่านั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่ากระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ คือ ขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนเพื่อการต่อรองกับรัฐให้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรโดยนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ เช่น ชุมชนมีการจัดการป่าไม้อย่างเป็นระบบ มีการสร้างกฎระเบียบ มีการบังคับใช้ การจัดอาสาสมัครลาดตระเวน รวมถึงการแสวงหาการทำงานร่วมกับรัฐ ถือว่าเป็นความพยายามที่จะทำให้รัฐเกิดความยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าและพัฒนาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมให้ทางอุทยานและสังคมยอมรับอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ส่วนที่ 4 บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในการจัดการทรัพยากรร่วม

ทรัพยากรร่วมเป็นทรัพยากรที่ภาคส่วนต่าง ๆ สามารถใช้ประโยชน์ได้ภายใต้กฎข้อบังคับที่ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ใช้ทรัพยากรได้ตั้งขึ้นมา อันมีลักษณะของการใช้ร่วมกันของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในการสร้างข้อตกลงนั้นจึงประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง คือ ผู้ที่เข้าถึงและใช้ทรัพยากรได้โดยตรง ทั้งที่เป็นผู้ใช้และเป็นเจ้าของ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ส่วนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยอ้อม คือ คนภายนอกที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม และมีความสนใจที่ให้การสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวกในการจัดการทรัพยากรของกลุ่ม

ทั้งนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้ทรัพยากร ได้แก่ ชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยหินดำ อุทยานแห่งชาติพุเตย กลุ่มผู้ทำสวนป่าเศรษฐกิจ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางอ้อมที่ทำหน้าเป็นคนกลางไกล่เกลี่ย ผู้อำนวยการความสะอาดหรือผู้ให้ความสนับสนุนด้านวิชาการ ได้แก่ โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (รีคอฟ) สำนักงานป่าไม้จังหวัดจังหวัดสุพรรณบุรี สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) องค์การบริหารส่วนตำบลวังยาว มีบทบาทดังนี้

ก. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ประกอบไปด้วย

1. ชุมชนบ้านห้วยหินดำ

ชุมชนบ้านห้วยหินดำมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าในเขตพื้นที่อุทยานในบริเวณห้วยขนุนและห้วยหินดำโดยทำหน้าที่เป็นผู้สอดส่องดูแลและควบคุมพฤติกรรมของคนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ซึ่งมีการกำหนดข้อบังคับขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตาม ทั้งนี้ชุมชนได้มีการตั้งองค์กรชุมชน คือ คณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าในด้านการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ ดูแลและฟื้นฟู ได้แก่ การเดินสำรวจสภาพป่า การเดินลาดตระเวนประจำเดือน การทำบุญสืบชะตาป่า เป็นต้น กล่าวได้ว่าผู้จัดการทั้งการวางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติการและควบคุมดูแล แต่หลังจากมีการประกาศเขตอุทยานบทบาทเหล่านี้ถูกลดทอนลง เนื่องจากการเข้าใช้พื้นที่อนุรักษ์จะมีความเข้มงวดกว่าป่าสงวน ดังนั้นชุมชนจะจัดการได้ต้องได้รับการยอมรับจากอุทยานนั่นเอง

กระนั้นกิจกรรมของชุมชนนั้นยังคงดำเนินต่อไป ในระยะหลังได้มีการขยายกิจกรรมไปถึงการดำรงชีพด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรเชิงนิเวศ หรือ การตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายสีธรรมชาติ เป็นต้น แสดงให้เห็นการจัดการอย่างเป็นองค์รวมที่น่าเรื่องของ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมารวมกับการประกอบอาชีพ คือทำการเกษตรแบบอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมในธรรมชาติและเกิดอันตรายต่อคน เป็นบทบาทผู้ให้การศึกษาของคณะกรรมการที่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ชาวบ้านในชุมชน

ถือว่าชุมชนบ้านห้วยหินดำแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากเป็นการเรียกร้องสิทธิของตนเองในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติอันสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 46 ที่ว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

อีกทั้งในมาตรา 56 ที่กำหนดให้สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพได้

ดังนั้นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อจัดการป่านั้นย่อมเป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้คนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ จึงหวงแหนทรัพยากรนั้น จึงใช้ทรัพยากรได้ประหยัดและรู้คุณค่าอีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างพลังให้แก่ชุมชนให้ตระหนักถึงความสามารถของตนเองในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของตนเองเป็นการแสดงถึงบทบาทการรักษาและเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้กับตนเอง

บทบาทของชุมชนนั้นจึงไม่หยุดเพียงแค่การเป็นผู้จัดการทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังต้องมีบทบาทในการประสานความเข้าใจระหว่างอุทยานฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ด้วย เพื่อประสานสัมพันธ์งานในการจัดการดิน น้ำ ป่าของชุมชนให้มีความเข้าใจและยอมรับในความสามารถในการดูแลป่าด้วยชุมชน ซึ่งชุมชนต้องใช้ระยะเวลาในการทำ ความเข้าใจและแสดงผลงานของตนให้เป็นที่น่าเชื่อถือแก่ภาคส่วนต่าง ๆ แต่บทบาทนี้ของชุมชนนั้นยังทำได้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าไร เพราะจากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านบางส่วน องค์การบริหารส่วนตำบลวังยาวยังขาดความเข้าใจในแนวทางการทำงานของชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์ และการกันพื้นที่ไม่ให้ชาวบ้านกลุ่มอื่นเข้าใช้ กลุ่มดังกล่าวคิดว่าชุมชนต้องการจะจัดการป่าเพื่อประโยชน์ของตนเอง ดังนั้นจึงต้องทำความเข้าใจกับบุคคลภายนอก รวมถึงต้องมีการปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเข้มงวดเพื่อให้เกิดการยอมรับในที่สุด

2. อุทยานแห่งชาติพุเตย

ในระยะแรกก่อนที่จะมีการประกาศเขตอุทยานนั้นจะมีปัญหามากเนื่องจากอุทยานนั้นไม่ได้มีการแจ้งรายละเอียดของการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นระยะเวลา การกำหนดเขตพื้นที่ เป็นต้น อีกทั้งยังไม่เข้าร่วมประชุมเพื่อชี้แจงผลการดำเนินการจัดทำแนวเขตให้แก่ชุมชนได้ทราบ รวมถึงไม่รับฟังการชี้แจงเรื่องการขอกันพื้นที่ป่าชุมชนออกจากเขตอุทยานด้วย เมื่อประกาศอุทยานแห่งชาติพุเตยปี พ.ศ. 2541 จึงเกิดความไม่พอใจกับชาวบ้านเนื่องจากเขตพื้นที่อุทยานทับที่ดินทำบางส่วนของชาวบ้านห้วยหินดำ ส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาจนต้องมีการสร้างข้อตกลงในการขอเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่อุทยานของชุมชน

เนื่องจากอุทยานต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรสินส่วนรวม เพราะถือได้ว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรตามกฎหมายได้กำหนดไว้ (State property) ดังนั้นหน้าที่ความรับผิดชอบในการกำหนดควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรจึงขึ้นอยู่กับ

กับอุทยานมีนโยบายของอุทยานและกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานนั้นเป็นกรอบในการดำเนินงาน แนวทางในการจัดการอุทยานนั้นประกอบไปด้วยการอนุรักษ์ การจัดทำเป็นสถานที่ท่องเที่ยว แต่ในเขตอุทยานฯ พุเตยเน้นการอนุรักษ์เป็นหลัก เนื่องจากมีการลักลอบตัดไม้มากและการท่องเที่ยวยังไม่เป็นที่รู้จัก ดังนั้นแนวการดำเนินการเรื่องป่าไม้จึงเป็นการควบคุมไม่ให้คนใช้ประโยชน์จากป่าอย่างผิดกฎหมาย ทำให้มีการจับกุมอยู่บ้าง บทบาทดังกล่าวนี้ถือว่าเจ้าหน้าที่อุทยานฯ พุเตยได้กระทำอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

เมื่อมีการประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินดั้งเดิมของชาวบ้านแล้ว ผลกระทบจึงเกิดกับชุมชนโดยตรง คือ ชาวที่ทำกินจึงต้องมีการทำหนังสือขอผ่อนผันใช้ที่ดินทำกินเป็นรายปีให้แก่อุทยานและสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 บำรุง เป็นผู้พิจารณา ซึ่งแนวทางในการขอผ่อนผันนี้เกิดมาจากการประชุมหาข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ของทั้งชุมชนห้วยหินดำ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 บำรุง สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี รัชคอฟและองค์การบริหารส่วนตำบลวังยาว โดยมีการประชุมหลายครั้งแต่ทางอุทยานมักไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมทั้งที่เป็นผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจโดยตรงในการจัดการพื้นที่

ในระยะแรกนี้ถือว่าอุทยานฯ พุเตยมีบทบาทเป็นผู้จัดการที่มีความเด็ดขาด ไม่ค่อยมีความยืดหยุ่น ทั้งบทบาทในการตัดสินใจ บทบาทในการควบคุม จะขึ้นอยู่กับอุทยาน ยังไม่มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังชาวบ้าน เป็นการปฏิบัติตามบทบาทที่กฎหมายและนโยบายกำหนดที่ต้องป้องกันการใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์และกฎหมายอุทยาน แต่อย่างไรก็ตามในระดับปฏิบัติการควรจะต้องมีความยืดหยุ่นและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนให้มากขึ้น เพื่อทำให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการร่วม

เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ของอุทยานฯ พุเตยในฐานะหน่วยงานของรัฐตามแนวคิดธรรมาภิบาล พบว่า ระยะแรกขาดการให้ข้อมูลในการกำหนดพื้นที่อุทยานกับชุมชนว่าจะเข้ามาจัดการพื้นที่ตรงไหน อย่างไร อีกทั้งยังไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับตนเอง รวมถึงไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งขัดต่อแนวคิดของกรรมสิทธิ์ร่วมหรือสิทธิทรัพยากรมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก ที่จะเน้นเรื่องการจัดการร่วมที่ให้ภาคฝ่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผน การตัดสินใจ จึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชุมชนกับอุทยานอยู่ในที่ ดังนั้นการปฏิบัติตามแผนการจึงไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก

อย่างไรก็ดีทางอุทยานได้มีการปรับบทบาทของตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วมและเริ่มรับฟังความคิดเห็นของชุมชนมากยิ่งขึ้น สืบเนื่องจากชุมชนได้มีการสร้างภาคีความร่วมมือหรือ

พันธมิตรที่เห็นด้วยต่อแนวทางในการจัดการพื้นที่ในรูปแบบป่าชุมชนอันประกอบไปด้วยหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้พลังอำนาจในการต่อรองของชุมชนมีมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังที่มีหัวหน้าคนใหม่ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าอุทยานฯ พุเตย เจ้าหน้าที่ได้มีการปรับบทบาทมากยิ่งขึ้น คือ เริ่มเข้าไปประสานงาน ทำความรู้จักกับคนในชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็นและร่วมกันวางแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยกัน เรียกว่า เป็นการปรับกระบวนการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ จากที่เคยเป็นผู้จัดการที่ทำหน้าเบ็ดเสร็จ ปรับเป็นผู้จัดการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการจัดการมากขึ้น ทำให้แผนที่กำหนดออกมาสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เป็นการเปิดโอกาสกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดทิศทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการรอบของความยั่งยืนของธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบไม่ให้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ จึงไม่ส่งผิดวัตถุประสงค์ขององค์การที่ต้องการรักษาทรัพยากร แต่เป็นการปรับวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ แต่อย่างไรก็ดีรูปแบบในการจัดการทรัพยากรนี้จะขึ้นอยู่กับผู้บริหารอุทยานแต่ละคน ดังนั้นวิธีการจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ถ้ายังไม่มีกฎหมายรองรับสิทธิชุมชน

3. กลุ่มผู้ทำสวนป่าเศรษฐกิจ

กลุ่มบริษัทสุพรรณบุรีเป็นกลุ่มนายทุนนอกพื้นที่ ได้เข้ามาในชุมชนเมื่อปี 2517-2532 โดยการทำสัมปทานป่าที่รัฐอนุญาตให้เข้ามาทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติองค์พระ ที่อยู่ในเขตทำกินของชุมชนบ้านห้วยหินดำและสุดท้ายได้สิทธิในการทำสวนป่าเศรษฐกิจ ในพื้นที่ทำกินดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งบทบาทในช่วงแรกจะเป็นผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ โดยมีการซื้อที่ดินจากชาวบ้านในชุมชนด้วย

แต่ในระยะหลังกลุ่มนี้ไม่มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรในเขตพื้นที่ป่าสงวนและป่าอนุรักษ์มากนัก เนื่องจากตามระบบสิทธิทรัพยากรสิ้นสุดแล้ว คนกลุ่มนี้จะถือสิทธิปัจเจกชน ที่มีตามกฎหมายในการขอเช่าพื้นที่ปลูกป่า พื้นที่ตรงนั้นจึงถือว่าเป็นสิทธิขาดในการใช้ประโยชน์ตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ คือ กลุ่มผู้ปลูกสวนป่านี้นี้จะมีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำกินเดิมของชุมชน โดยมีการกันเขตไว้อย่างชัดเจน จึงไม่จำเป็นต้องร่วมในกิจกรรมของชุมชนหรืออุทยานฯ พุเตย นอกจากนี้แล้วการที่ปลูกป่าเศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้สัก เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องเข้าไปดูแลรักษาเป็นประจำเหมือนเช่น การทำไร่ข้าว หรือไร่ข้าวโพดของชุมชน จึงไม่มีความจำเป็นที่ผู้ทำสวนป่าจะต้องเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงไม่เกิดขึ้น กอปรกับความเห็นที่ขัดแย้งกันในการใช้พื้นที่ ที่ชุมชนคิดว่าผู้ทำสวนป่า ช่วงชิงพื้นที่ทำกินของพวกเขาจนจึงเป็นผลทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่ต้องการที่จะเผชิญหน้ากันด้วย

ข. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางอ้อม ได้แก่

1. ศูนย์ฝึกอบรมวรรณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและโครงการพัฒนาระบบ
นิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช

องค์กรทั้งสองนี้จะทำหน้าที่ในการให้การสนับสนุนทั้งทางด้านการและเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน คือ โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืช เป็นองค์กรแรกที่ร่วมทำงานกับชุมชนในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการรักษาสีงแวดล้อม โดยได้ทำหน้าที่ในการประสานทรัพยากรให้กับชุมชน ทั้งการพาไปศึกษาดูงานที่ชุมชนศิลาแลง จังหวัดน่าน การเขียนโครงการของบประมาณจาก พอช. เพื่อนำเงินมาบริหารจัดการกิจกรรมป่าชุมชน จนทำให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง จนสามารถสร้างชักชวนให้ชุมชนข้างเคียงเข้าร่วมกิจกรรมได้ ในช่วงที่ได้รับงบประมาณ ทั้งนี้หัวหน้าโครงการจะเน้นให้ชุมชนได้จัดกระบวนการต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดประชุมชาวบ้าน การส่งเสริมให้มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นต้น จึงถือได้ว่าเป็นบทบาทของนักพัฒนาโดยแท้ ที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนโดยไม่ปิดกั้นความเห็นของชาวบ้าน แต่จะทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั่นเอง รวมทั้งประสานทรัพยากรจากแหล่งทุน เพื่อเป็นน้ำมันหล่อลื่นในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชน จนสามารถขยายผลไปยังกิจกรรมการดำรงชีพได้

ส่วนรีคอฟทำหน้าที่ในการสนับสนุนทางด้านข้อมูลวิชาการให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะเรื่องวนศาสตร์ชุมชนที่ เน้นความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเรื่องการทำวิจัยชุมชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ การทำข้อมูลจำแนกประเภทไรชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไร่ชาก ไร่ทำกิน เพื่อตรวจสอบความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้เชิงปริมาณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการมีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปยืนยันถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรได้ เช่น การทำวิจัยชุมชนเรื่องการใช้ประโยชน์จากไม้ของคนในชุมชนว่าไม่ได้ทำให้ปริมาณต้นไม้ลดลง ทั้งนี้แนวทางในการดำเนินงานของรีคอฟจะเน้นการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เพราะมีความเชื่อมั่นพื้นฐานว่าชุมชนนั้นสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ดีนั่นเอง ดังนั้นบทบาทหลักขององค์กรนี้จึงเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนนั้น มีการจัดระบบข้อมูลเพื่อสามารถนำเสนอแก่สาธารณชนได้อย่างน่าเชื่อถือจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ไม่ได้มุ่งเน้นถึงการเรียกร้องสิทธิในเชิงความขัดแย้งที่ใช้การเคลื่อนไหวทางสังคมมาก

นัก เช่น การประท้วง ม็อบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ชุมชนมีการบริหารจัดการองค์กรให้เกิดความเป็นระบบมีการจัดสรรหน้าที่กันอย่างถูกต้องอันจะทำให้ประโยชน์ต่อชุมชน

นอกจากนี้แล้ววิศรอฟยังได้ทำหน้าที่ในการประสานงานกับองค์กรภายนอกอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อเข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือของชุมชนเพื่อเพิ่มพลังในการต่อรอง โดยมีวิศรอฟช่วยประสาน เนื่องจากชุมชนอยู่ห่างไกลจึงไม่มีความสะดวกในการติดต่อสื่อสารกับองค์กรภายนอก อีกทั้งยังมีการส่งเสริมให้มีกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชนโดยได้นำเยาวชนไปศึกษาดูงานด้านป่าชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย

แนวทางในการทำงานของวิศรอฟจะคล้ายกับโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชที่มุ่งเน้นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งให้มีการวิเคราะห์ตนเอง ตัดสินใจ ดำเนินกิจกรรม รวมถึงการประเมินผล จะแตกต่างตรงที่วิศรอฟเน้นเรื่องวนศาสตร์ชุมชน ข้อมูลทางด้านป่าไม้ แต่โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชเน้นเรื่องการปลูกพืชปลอดสารเคมีเท่านั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าบทบาทของทั้งสององค์กรนี้เป็นบทบาทของนักพัฒนาที่มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จนชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ในที่สุด โดยมีการประสานแหล่งทรัพยากรเพื่อทำให้กิจกรรมสามารถดำเนินการได้ต่อไปไม่หยุดชะงัก

2. สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรี

สำนักงานป่าไม้มีบทบาทในการเป็นผู้ให้ความรู้ทางด้านป่าไม้ให้กับชุมชน และเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างอุทยานและชุมชนในการขอพื้นที่ทำกินต่าง ๆ โดย สำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นได้เข้ามาก่อนการประกาศเขตพื้นที่อุทยาน เนื่องจากเดิมพื้นที่ทำกินในชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นเป็นเขตป่าสงวนมาก่อน ดังนั้นสำนักงานป่าไม้ในฐานะของผู้รับผิดชอบในเขตพื้นที่นี้จึงจำเป็นต้องเป็นผู้จัดการดูแล อีกทั้งยังมีนโยบายส่งเสริมป่าชุมชนจึงทำให้สำนักงานป่าไม้ได้เข้ามามีส่วนในกิจกรรมมากขึ้น

ดังนั้นสำนักงานป่าไม้จึงได้ให้ทำการสนับสนุน และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ถือได้ว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ส่งเสริมให้ชุมชนได้จัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าด้วยตนเอง เป็นผู้ให้การศึกษาศาสนาชุมชนโดยจะทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษา รวมถึงมีการฝึกอบรมให้ความรู้ในการป้องกันไฟป่า ส่วนบทบาทในการควบคุมนั้นจะสอดส่องดูแลพฤติกรรมอยู่ห่าง ๆ เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนคนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ บ้าง แต่เมื่อมีการประกาศเป็นเขตอุทยาน ฯ พุเตย บทบาทนี้จึงถูกจำกัดลงเนื่องจากหน้าที่ความรับผิดชอบนี้ตกเป็นของอุทยาน ดังนั้นสำนักงานป่าไม้จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากนัก แต่ยังคงเป็นที่

ปรึกษาและเข้าร่วมในการสร้างข้อตกลงนั้น แต่จะทำหน้าที่เป็นสักขีพยานมากกว่า เนื่องจากไม่ต้องการก้าวก่ายบทบาทหน้าที่ของอุทยานที่มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการพื้นที่เขตอุทยาน

3. สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง)

สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 3 จะมีบทบาทในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในต้องดูแลภาพรวมของพื้นที่อนุรักษ์ที่ได้จัดแบ่งเป็นเขต ดังนั้นจึงสามารถจัดการรังวัดและออกแนวเขตพื้นที่ทำกินให้แก่ชุมชนไว้เพื่อเป็นแนวทางในการขอใช้พื้นที่ทำกินได้ ตามมติ ครม. วันที่ 30 มิถุนายน 2541 เรื่องการแก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งทำให้ชุมชนมีความหวังที่จะสามารถใช้พื้นที่ในบริเวณที่ทำแผนที่กันแนวเขตไว้ แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีการดำเนินการใดใด แต่อย่างไรก็ดีเมื่อมีการประชุมหารือเรื่องกำหนดเขตพื้นที่ทำกินทางสำนักบริหารจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เขต 5 (เดิม) ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเข้าประชุมในฐานะคนกลาง แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจมากเท่ากับอุทยานแห่งชาติพุเตย เช่นเดียวกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดจึงทำให้สร้างแรงกดดันให้แก่อุทยานได้ไม่มากนัก จึงสามารถกล่าวได้ว่าการที่สำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เขต 5 (เดิม) เข้ามาทำงานในพื้นที่นั้นเป็นการปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐ แต่เมื่อไม่มีนโยบายในการดำเนินงานต่อ ดังนั้น การทำรังวัดแนวเขตที่ดินทำกินของชุมชนบ้านห้วยหินดำจึงไม่มีผลในการนำไปแก้ไขปัญหาค

4. องค์การบริหารส่วนตำบลวังยาว

องค์การบริหารส่วนตำบลทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านพื้นที่และประสานงานระหว่างอุทยานและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการนัดประชุม หรือการแสวงหาข้อตกลง อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นคนกลางในการจัดเวทีประชาคมระหว่างอุทยานและชุมชนด้วย ส่วนการทำกิจกรรมทางด้านป่าไม้ของชุมชนนั้นไม่ว่าจะเป็น การบวชป่า ทำบุญสืบชะตาป่า หรือการชี้แจงโครงการป่าชุมชน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลวังยาวเพียงเข้าไปร่วมกิจกรรมดังกล่าว แต่ไม่ได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน เนื่องจากเจ้าหน้าที่เห็นว่าทางชุมชนนั้นเป็นเจ้าของตนเองทำหน้าที่เป็นผู้เข้าร่วมเท่านั้น

นอกจากนี้แล้ว อบต.วังยาวยังไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการร่วมกันจัดการพื้นที่ในเขตอนุรักษ์ ทั้งที่ตามกฎหมายแล้วองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการจับกุมผู้กระทำความผิดในการลักลอบตัดไม้หรือใช้พื้นที่อนุรักษ์ เนื่องจากเห็นว่าไม่ใช่หน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของตนเอง ถ้าดำเนินการไปแล้วก็ไม่มีอำนาจเทียบเท่ากับของอุทยาน อีกทั้งแผนการดำเนินการหลักของอบต.วังยาวนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ท่อฝังถนนเพื่อระบายน้ำ เนื่องจากพื้นที่นี้อยู่ห่างไกลตัวอำเภอ และยังไม่มียาธาธารูปโภคครบจึงต้องเร่งดำเนินการมากกว่าการดำเนินกิจกรรมด้านทรัพยากร ถือว่าไม่สอดคล้องกับการจัดการร่วมที่ทุก

ฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วม การที่ อบต. ว่างยาวไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงจึงถือได้ว่าเป็นการขาดตัวแทนอันเป็นองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นของชุมชน จึงไม่มีผู้พิทักษ์สิทธิหรือเป็นกระบอกเสียงให้ชุมชน ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ มาตรา 290 ที่ต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่บริหารจัดการเขตพื้นที่ของตน

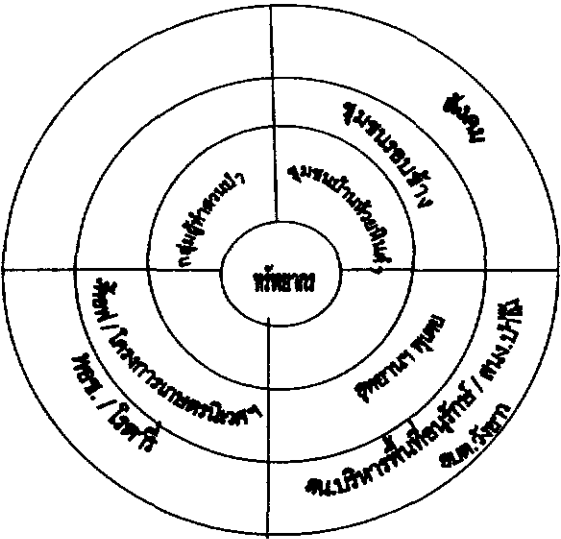
5. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ถูกตั้งขึ้นเพื่อให้มีบทบาทหน้าที่หลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชน และเชื่อมประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อประโยชน์แก่องค์กรชุมชน รวมทั้งความคาดหวังของประชาชนที่อยากให้ พอช. เป็นหน่วยงานที่ประชาชนเป็นเจ้าของ จึงมีกลไกการทำงานถึงเอกชนที่ร่วมกับชุมชนหลากหลายรูปแบบในระดับต่าง ๆ องค์กรชุมชนและเครือข่ายมีความสามารถในการบริหารจัดการจนพึ่งพาตนเองได้

ทั้งนี้พอช. ได้มีบทบาทในการให้งบประมาณสนับสนุนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนตามที่ชุมชนได้เสนอโครงการไปในปี พ.ศ. 2545 ทำให้ช่วงนั้นชุมชนบ้านห้วยหินดำได้กิจกรรมด้านทรัพยากรป่าอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นขยายเครือข่ายไปยังชุมชนรอบข้าง การเดินลาดตระเวนป่า การเดินสำรวจป่า เป็นต้น ดังนั้นกลุ่มองค์กรที่มีการสนับสนุนด้านเงินทุนนั้นมีผลอย่างมากในการจัดการทรัพยากรร่วม เพราะทำให้เกิดความคล่องตัวในการทำงานมากขึ้น

จากบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียข้างต้น สามารถทำให้เห็นถึง รูปแบบการใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปทั้งผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรงและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากทรัพยากรโดยอ้อม ที่ได้ให้การสนับสนุน สามารถสรุปดังภาพที่ 5.2

ภาพที่ 5.2
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรร่วม

ทั้งนี้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรนั้น จะมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวมแตกต่างกันออกไป ตามขีดความสามารถและข้อจำกัดของแต่ละฝ่าย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 5.6

ตารางที่ 5.6
บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรรวม

บทบาท / ผู้มีส่วนได้เสีย	ใช้	ดูแล รักษา	ควบคุม / ลงโทษ	สหภาพ เงิน/ แรงงาน	สนับสนุน ความรู้	ผู้อำนวยความสะดวก	ผู้ประสาน งาน	คนกลาง ไกลเกลี่ย	หมายเหตุ
ผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนบ้านห้วย หินดำ	***	***	**	***			*		มีบทบาทหลัก แต่ยังไม่มีความ รับผิดชอบต่อสิทธิ
อุทยานแห่งชาติ	*	***	***		*				
ผู้ทำสวนป่า	***								
รีดคอฟ				***	***	***	***	**	เป็นผู้สนับสนุนหลัก
โครงการพัฒนา ระบบนิเวศฯ				***	***		***	**	ให้สนับสนุนและใกล้ชิดกับชุมชน
สนง.ป่าไม้	*			**	**	**	**	*	
สนง.บริหาร 3	***				*	**	**	*	ทำตามนโยบายหลักขององค์กร
อบต.วังยาว						**	**		

หมายเหตุ: ระดับของการแสดงบทบาท *น้อย **ปานกลาง ***มาก

ส่วนที่ 5 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรร่วม

ตามระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวม กรณีศึกษา ชุมชนบ้านห้วยหินดำ เป็นการจัดการที่ประกอบไปด้วยภาคฝ่ายต่าง ๆ ทั้งชุมชน รัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ที่ครอบคลุมถึงการให้ประโยชน์ การดูแลรักษาและการฟื้นฟูทรัพยากร ผ่านข้อตกลงร่วมที่ได้กำหนดขึ้นมา และมีกระบวนการในการจัดการอย่างมีส่วนร่วม ทั้งวางแผน จัดองค์กรและการควบคุมซึ่งการที่เป็นเช่นนี้ได้ต้องผ่านการปรับเปลี่ยนแนวทางและใช้ระยะเวลานาน

จากการจัดการทรัพยากรร่วมนี้ถ้าพิจารณาในมิติการจัดการอย่างมีส่วนร่วมถือว่า ยังไม่อยู่ในระดับที่ดีมากนัก เนื่องจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางราย อยู่ในระดับของการร่วมปฏิบัติงาน ร่วมระดมทุน แต่ยังไม่มีส่วนร่วมขั้นตอนที่สำคัญ คือ การตัดสินใจ การวางแผน เป็นต้น จึงทำให้ข้อตกลงบางอันไม่สามารถทำได้สำเร็จ อันมีสาเหตุหลักมาจากรัฐยังไม่ยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ถึงแม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่เป็นกฎหมายแม่บทได้ถูกบัญญัติได้ว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการทรัพยากรได้ ตามมาตรา 46 และ 56 แต่ยังไม่มีการกฎหมายลูกใด ๆ ที่ตราเพื่อรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ส่งผลให้ชุมชนและอุทยานไม่สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเต็มที่

แต่ถ้าพิจารณาในแง่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ผลของการจัดการร่วมของชุมชน ไม่ได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมกับทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (PRA) ของชุมชนบ้านห้วยหินดำและศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เรื่อง การติดตามการใช้ประโยชน์ไม้และไม้ผ่อย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านห้วยหินดำ พบว่า วิธีการตัดไม้และระดับการใช้ของชุมชนนั้นเป็นไปเพื่อซ่อมแซมและสร้างบ้านเรือนใช้เองเป็นหลัก ปริมาณไม้ที่ตัดชุมชนกำหนดไว้ คือ 25 ต้น/ปี ยังถือว่าต่ำกว่าปริมาณที่ประมาณการณ์ว่าสามารถตัดจากป่าได้ต่อปี และปริมาณของไม้ผ่อยังอยู่ในระดับที่ดีปานกลาง ซึ่งต้องพิจารณามาตรการในการบำรุงป่าเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดการทดแทนที่ดีขึ้น และข้อมูลทางกายภาพบริเวณป่าใช้ตอบพบว่า การปกคลุมเรือนยอดโดยรวมอยู่ในระดับที่เหมาะสม และไม่มีการเปิดหน้าดินในบริเวณกว้าง นอกจากนี้ชุมชนยังมีข้อตกลงและข้อห้ามอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการตัดเป็นต้นควบคุม (คณะทำงานเพื่อติดตามการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ, 2548) ดังนั้นจึงสามารถยืนยันได้ว่าระดับการใช้ประโยชน์และวิธีการใช้ประโยชน์ไม่มีผลกระทบทั้งในด้านการทดแทนและผลกระทบทางนิเวศวิทยา ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นมีผลมาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนบ้านห้วยหินดำมีลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ ทั้งการเคารพ ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังอธิบายในหน้า 49-52

2. มืองค์กรป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านห้วยหิน ดำก็เช่นกัน คือ คณะกรรมการป่าชุมชน ที่ทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้คนมีส่วนร่วม เป็นแกนนำหลัก ในการดำเนินกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเดินสำรวจป่า การเฝ้าระวังผู้ลักลอบตัดไม้ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นตัวกลางในการประสานงานกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรร่วม ทำให้ เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ถึงแม้จะประสบปัญหาด้านภัยธรรมชาติและ ความไม่เข้าใจกันภายในชุมชนด้วยก็ตาม คณะกรรมการนี้เองก็จะทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยปัญหาและ ประสานงานใน ชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยหินดำสามารถดำเนินกิจกรรมทางด้านทรัพยากรได้อย่าง ต่อเนื่องและมีการปรับปรุงรูปแบบวิธีการอย่างสม่ำเสมอ เรียกได้ว่าคณะกรรมการป่าชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง

ทั้งนี้ในชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นจะประกอบไปด้วย กลุ่มผู้เห็นด้วยกับป่าชุมชนที่ ทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่า ได้แก่ กลุ่มแกนนำหรือ คณะกรรมการป่าชุมชนและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ผลักดันให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยหินดำได้ ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนและ สมาชิกป่าชุมชนนั้น มีความเข้มแข็งในการดำเนินการในระดับหนึ่ง ทำให้มีการจัดการทรัพยากรใน รูปแบบทรัพยากรมีส่วนร่วมหรือกรรมสิทธิ์ที่ทุกคนมีสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

จากการศึกษาพบว่ากรณีที่คณะกรรมการป่าชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่า ชุมชนนั้นมีสาเหตุดังต่อไปนี้

(1) คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรธรรมชาติ จะ เห็นได้จากการเคารพ ดิน น้ำ ป่าในฐานะแหล่งอาหาร ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งชีวิตและมองเห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนกันในการดำรงชีวิต คือ ธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์ ทำให้เกิดความตระหนักต่อการหวงแหนธรรมชาติและใส่ใจในความ เปลี่ยนแปลงไปของสิ่งแวดล้อม ดังนั้นแนวทางในการจัดการจึงเน้นการใช้อย่างสมดุล มีการ รักษา พื้นฟูให้สามารถดำรงอยู่ได้

(2) องค์กรชุมชนในการจัดการป่าชุมชนมีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ กล่าวคือ คนในชุมชนที่ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกันและเป็นชาวกะเหรี่ยงจึงมีความสัมพันธ์กันอย่าง เหนียวแน่น เมื่อญาติทำงานทุกคนจะเข้ามาช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นแรงงานหรือการแสดงความ

คิดเห็น ส่งผลให้คนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการทำงานร่วมกัน

(3) ผู้นำของชุมชนมีความสามารถในการประสานความร่วมมือกับคนภายในและภายนอกได้เป็นอย่างดี ทำให้สามารถประสานทรัพยากรเพื่อส่งเสริมให้เกิดการทำงานที่สิ้นเปลืองได้ กล่าวคือ ผู้นำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น มีผู้ใหญ่บ้านร่วมดำเนินการด้วยจึงส่งผลให้การระดมคนในการทำงานหรือกระตุ้นให้คนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ สามารถทำได้โดยตรง ตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านส่งผลให้คนในชุมชนต้องเข้าร่วมกิจกรรม จนเกิดกระบวนการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ทรัพยากรได้

ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ผลการดำเนินการด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนบ้านห้วยหินดำจึงสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยเรื่องการติดตามประเมินผลการใช้ป่าอย่างยั่งยืน ที่ทางชุมชนได้ร่วมทำกับรีคอฟ ที่สรุปว่าการใช้ป่าของชุมชนนั้นมีปริมาณไม่มาก และไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

3. เมืองศักรพัฒนาเอกชนและองค์กรกึ่งเอกชนที่มีบทบาทและขีดความสามารถสูงเข้าไปเป็นที่เลี้ยง ให้การสนับสนุน สร้างกระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างพลังชุมชน สามารถดูรายละเอียดในส่วนที่ 3 บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การดำเนินงานของศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชุมชนบ้านห้วยหินดำได้มีบทบาทหลักในการจัดการทรัพยากรร่วม อีกทั้งยังได้มีการประสานงานกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรีหรือสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ในการจัดการทรัพยากรร่วมภายในชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้น ประกอบไปด้วยบุคคลหลายฝ่ายที่สามารถช่วยผลักดันเป้าหมายต่อไปได้

ซึ่งทั้งสององค์กรนี้จะเน้นให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน โดยให้การเปิดเวทีสาธารณะเป็นการสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นและรับรู้ถึงสิทธิในการใช้พื้นที่ทำกินของตนเอง ก่อให้เกิดความตระหนักถึงสิทธิชุมชนที่มีต่อธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแนวทางในการจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยมีการลองผิดลองถูกจนเกิดกระบวนการเรียนรู้ สามารถพัฒนาและบริหารจัดการคณะกรรมการป่าชุมชนได้ในที่สุด รวมถึงมีการพัฒนาระบบข้อมูลด้านทรัพยากรจากการทำวิจัยชุมชน ซึ่งทำให้เกิดความน่าเชื่อถือในทางวิชาการ นอกจากนี้แล้วชุมชนบ้านห้วยหินดำยังได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก พอช. ทำให้มีเงินในการบริหารจัดการ

สามารถจัดกิจกรรมด้านป่าได้มากขึ้น ซึ่งหัวหน้าโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชเป็นผู้แนะนำแหล่งทุนนี้ให้

ดังนั้นการส่งเสริมสนับสนุนของของศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และโครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและอนุรักษ์พันธุ์พืชถือว่า เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้น เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านป่า จนสามารถแสวงหาแนวทางในการจัดการของตนเองได้ อีกทั้งยังทำให้ชุมชนเรียนรู้ที่จะเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ถือว่าเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนนั้นได้มีโอกาสในการแสดงบทบาทความเป็นเจ้าของทรัพยากร ที่สามารถจัดการ ใช้ประโยชน์และต่อรองกับองค์ภายนอกที่เกี่ยวข้องได้ จึงส่งผลให้เกิดเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบอบทรัพย์สินส่วนร่วมที่ต้องประกอบไปด้วยคนหลายฝ่ายรวมถึงภาครัฐ ที่ได้รับการประสานงานให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนในการปฏิบัติงาน มิใช่ให้รัฐเป็นผู้กำหนดและชาวบ้านเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งเหมือนเดิม

4. ท่าทีของเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรง หรือวิถีปฏิบัติ ค่อนข้างประนีประนอม รับฟังความคิดเห็นของชุมชนและพร้อมที่จะหาทางออกที่ยืดหยุ่นได้ กล่าวคือคือการทำงานของอุทยานในช่วงหลังประกาศเขตอุทยานนั้น ได้มีการทำแนวทางในการจัดหาหน่อไม้ไปเสนอชุมชนเพื่อให้แสดงความคิดเห็น เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นของตนเองต่อการใช้ทรัพยากร ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่อุทยานยอมรับได้ คือ ไม่มีการถากถางไร่เพิ่ม ไม่มีการล่าสัตว์ ไม่ตัดไม้ และ ทำภายใต้ขีดจำกัดกรอบข้อบังคับระเบียบของราชการ ทำให้การจัดการร่วมกันเกิดขึ้นได้ อีกทั้งยังให้ชุมชนได้มีส่วนในการดูแลควบคุมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชนด้วย

สาเหตุที่อุทยานเปิดโอกาสให้ชุมชนนั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรนี้ เนื่องจากหัวหน้าอุทยานเข้าใจถึงสภาพวิถีชีวิตของชุมชนที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ คือการหาอาหาร ทำเกษตร จะต้องทำในพื้นที่ป่า ถึงแม้จะห้ามเก็บหน่อไม้ แต่ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นการให้มาตรการควบคุมการหาหน่อไม้ โดลดการจำกัดพื้นที่และระยะเวลาจึงจะส่งผลดีต่อทั้งสองฝ่าย คือ ชาวบ้านมีรายได้และอาหาร ส่วนอุทยานสามารถควบคุมการหน่อไม้ได้โดยไม่ทำลายระบบนิเวศ เป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐที่เคยเป็นผู้ควบคุมอย่างเคร่งครัดตามกฎหมาย มาเป็นการปรับให้เกิดความยืดหยุ่นในการดำเนินการ อันส่งผลให้บทบาทของชุมชนได้เปลี่ยนเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่านั้นเอง

จะเห็นได้ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน มีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนและเหมาะสมกับความพร้อมของแต่ละฝ่าย เพื่อให้มีผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติงานขั้นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมให้คนปฏิบัติตามข้อตกลง การลงโทษหรือการสอดคล้องดูแลพฤติกรรม ส่งผลการทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันตามวัตถุประสงค์ของแต่ละฝ่ายที่ตั้งอยู่บนการแบ่งปันผลประโยชน์

กล่าวคือชุมชนมีหน้าที่ในการเฝ้าระวัง และสอดส่องไม่ให้บุคคลใดใดมาทำลายทรัพยากรป่า สามารถดูแลพื้นที่ได้อย่างทั่วถึงเพราะคนมีจำนวนมากและเชี่ยวชาญในพื้นที่ ส่วนอุทยานเป็นผู้อำนวยการหรือผู้สั่งการหลัก ซึ่งทำหน้าที่ในการบังคับใช้และควบคุมดูแลในภาพรวมอีกครั้ง ซึ่งเหมาะสมกับขีดความสามารถของอุทยานที่มีอำนาจหน้าที่ถูกต้องตามกฎหมายทำให้เกิดความยำเกรง เช่น เมื่อมีชุมชนหนึ่งทำผิดข้อตกลง หัวหน้าอุทยานจึงสั่งห้ามใช้พื้นที่ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ เห็นถึงความเด็ดขาดในการดำเนินงาน จึงทำให้จากการดำเนินการในการหาหน่อไม้ไม่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อพื้นที่ และเป็นที่พอใจของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

นอกจากนี้การแบ่งบทบาทความรับผิดชอบให้บุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น ยังส่งผลต่อการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็น การเงิน การประสานงาน การสั่งการ การควบคุมดูแล เป็นต้น ก่อให้เกิดการจัดการอย่างมีระบบ และสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องอีกด้วย

การมอบอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้แก่ชุมชนส่วนหนึ่งภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ถือได้ว่าหัวหน้าอุทยานคนใหม่ยอมรับศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่มีความชัดเจนว่ากระบวนการในการจัดการรูปแบบนี้จะได้รับการพัฒนาต่อไปจนกระทั่งเกิดเป็นการจัดการร่วมอย่างสมบูรณ์หรือไม่ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรในเขตพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐได้ ทั้งที่ชุมชนอาศัยและใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้มาก่อนก็ตาม ดังนั้นการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมนี้จึงไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ถ้ามีการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานคนใหม่ หรือ หัวหน้าอุทยานคนเดิมเปลี่ยนแนวทางในการจัดการแบบไม่ต้องการมีส่วนร่วมแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ก็จะไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ฉะนั้นการออกกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะผลักดันให้เกิดการจัดการร่วม

ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น ถือได้ว่าเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้การจัดการทรัพยากรร่วมกันเกิดประสิทธิภาพที่ดี เพราะถึงแม้จะมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม เนื่องจากมีกลไกในการควบคุมดูแลที่ดี แต่อย่างไรก็ตามระบบการจัดการนั้นยังไม่มี การมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น เพราะยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ได้แก่

5. ระบบทุนนิยมที่ครอบงำคนทั่วประเทศ อันมีผลกระทบต่อระบบการผลิต เดิมชุมชนบ้านห้วยหินด้ามีระบบการผลิตแบบพอเพียง คือ ผลิตเพื่อบริโภค ถ้าเหลือจึงจำหน่าย แต่ปัจจุบันวิธีการผลิตกำลังจะเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขาย ตามกระแสทุนนิยมเนื่องจากมีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการใช้จ่ายภายในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นค่าสาธารณูปโภคและค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ดังนั้นจึงต้องมีการทำไร่ข้าวโพดและไร่ถั่วเพื่อสร้างรายได้ในการดำรงชีวิต โดยในการทำไร่จำเป็นต้องใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลการผลิต รวมถึงมีการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดจากนายทุน อันจะส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรตามระบบสิทธิทรัพย์สินส่วนรวมคือ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรโดยสามารถใช้สารเคมีได้ ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมให้ตรงตามเป้าหมายในการจัดการทรัพยากรให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรนั้น จึงไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่นัก เนื่องจากต้องปรับการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปส่งผลให้บุคคลภายนอกเกิดความไม่ไว้วางใจว่าชาวบ้านจะสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คนภายนอกไม่เชื่อว่าชุมชนมีแนวทางการจัดการที่อนุรักษ์อย่างจริงจัง เพราะสามารถใช้สารเคมีได้ การเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินจึงไม่บรรลุผลองค์กรที่เกี่ยวข้องไม่สามารถเชื่อได้ว่าชุมชนจะสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน จึงไม่อนุญาตหรือยอมรับให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วมกับองค์กรที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง ดังนั้นการจัดการจึงเป็นการจัดการเดี่ยวที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทเป็นผู้จัดการหลัก หรือยอมรับในการแสดงความคิดเห็นของชุมชนนั่นเอง

ถึงแม้ว่าชุมชนบ้านห้วยหินด้ามจะมีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบที่ดี สามารถตรวจสอบได้ และยืนยันประสิทธิผลจากการจัดการทรัพยากรด้วยระบบของชุมชนเองก็ตาม แต่ยังไม่สามารถทำให้เกิดการยอมรับจากอุทยานและหน่วยงานรัฐ รวมถึงคนบางส่วนในชุมชนได้เนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

6. ภูมิอากาศที่ชุมชนต้องประสบกับภาวะแห้งแล้งในปี พ.ศ. 2546 ถึง พ.ศ. 2548 ที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้เกิดผลเสีย ทำให้คนในชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้นไม่สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการป่าไม้ได้ตรงตามแผนทางกำหนดไว้ นั่นคือระยะเวลาที่ผ่านมา ฝนไม่ต้องตามฤดูกาลได้ส่งผลเสียการทำกิจกรรมทางการเกษตรของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เนื่องจากชุมชนบ้านห้วยหินด้ามมีระบบชลประทานที่ครอบคลุมทั่วทั้งพื้นที่ ใช้น้ำจากลำห้วยเป็นหลัก และใช้น้ำฝนในการทำเกษตร เมื่อฝนไม่ตก จึงทำให้น้ำในห้วยแห้งจนไม่สามารถใช้ทำการเกษตรได้อย่างทั่วถึง ต้องให้น้ำบ่อ ชาวบ้านต้องดิ้นรนในการหาน้ำมาใช้ ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมป่า

คือ ต้องชะลอกิจกรรมเดินป่า หรือประชุม เพราะชาวบ้านบางส่วนต้องให้เวลาพุ่มกับการแก้ไข ปัญหาพืชพันธุ์เกษตรที่ปลูกไว้เสียหาย

7. แผนการทำงานของภาครัฐที่จัดการแบบแยกส่วนหลังจากการปฏิรูประบบราชการ โดยการแยกสำนักอุทยาน มาตั้งเป็นกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ออกมาจากกรมป่าไม้ ทำให้ทั้งสองกรมนี้อำนาจแยกจากกัน จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนพื้นที่ป่าสงวนมาเป็นพื้นที่อุทยานนั้นส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านห้วยหินดำเป็นอย่างมาก เนื่องจากแนวทางในการจัดการพื้นที่ทั้งสองอย่างมีความแตกต่าง คือ พื้นที่อุทยานถือว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์สามารถใช้ประโยชน์ได้น้อยกว่าพื้นที่ป่าสงวน แต่อย่างไรก็ดีจะเห็นได้ว่าในขณะที่พื้นที่ป่าสงวนชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านวิชาการความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่า การสนับสนุนด้านป่าชุมชนจากสำนักงานป่าไม้ ส่งผลให้การดำเนินการด้านป่าชุมชนนั้นทำได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

แต่เมื่อมีการประกาศพื้นที่เป็นเขตอุทยานแห่งชาติพิเศษ เจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงหมดบทบาทในการจัดการพื้นที่ในบริเวณนั้นไปโดยปริยาย เนื่องจากเปลี่ยนหน่วยงานในการรับผิดชอบพื้นที่ใหม่ โดยให้เจ้าหน้าที่อุทยานเข้าดำเนินการแทน ดังนั้นกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนจึงขาดความต่อเนื่อง ในระดับปฏิบัติการไม่มีการถ่ายโอนหรือเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้พื้นที่อยู่เดิม ไปยังเจ้าหน้าที่อุทยานถึงกิจกรรมที่เคยได้ทำมาก่อนหน้านี้ และกิจกรรมของสำนักงานป่าไม้ที่เน้นการให้ความรู้ด้านป่าชุมชนนั้นไม่สอดคล้องกับอุทยานอีกด้วย กล่าวคือองค์กรนั้นมีนโยบายการทำงานที่แตกต่างกันไปด้วยที่อุทยานไม่เห็นด้วยกับการทำป่าชุมชนในขณะที่สำนักงานป่าไม้ให้การสนับสนุน ส่งผลเสียต่อชุมชนที่อยู่ในเขตนี้ที่ต้องปรับตัวในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรของตนไปทำให้เกิดความชะงักงันได้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การบริหารจัดการทรัพยากรของรัฐที่มีการแยกหน้าที่รับผิดชอบกันอย่างชัดเจน ในแง่ของนโยบายนั้นเป็นที่ถูกต้องเพราะไม่เกิดความซับซ้อนในการดำเนินงาน ไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ แต่ในระดับปฏิบัติการต้องมีการโอนงานเมื่อเปลี่ยนถ่ายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับองค์กรใหม่ด้วย เนื่องจากแนวทางในการปฏิบัติงานที่แตกต่างกัน จะส่งผลถึงกิจกรรมที่กำลังดำเนินการขององค์กรเดิมทำให้การชะงัก ส่งผลเสียต่อการจัดการได้เช่นกัน

8. กฎหมายที่เกี่ยวข้องไม่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรร่วม โดยส่งผลกระทบต่ออุทยานและชาวบ้านโดยตรง คือ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นกฎหมายหลักที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของคนอันมีต่อทรัพยากรในเขตพื้นที่อุทยาน กำหนดให้เจ้าหน้าที่อุทยานมีบทบาท

หลักในการดูแล ควบคุมการใช้ประโยชน์ให้เป็นตามที่ พ.ร.บ. ได้กำหนดไว้ ห้ามมิให้บุคคลใดใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้

กฎหมายของอุทยานส่วนใหญ่จึงไม่เอื้อต่อการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง เนื่องจากพื้นที่อุทยานเป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่ไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ จึงทำให้เจ้าหน้าที่ของอุทยานไม่สามารถดำเนินกิจกรรมที่ขัดต่อข้อกฎหมายได้ บทบาทที่เกิดขึ้น จึงเป็น ผู้ควบคุมไม่ให้คนได้เข้ามาใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานและชุมชนรอบข้างเขตพื้นที่อุทยานจึงไม่ดีมากนัก ทั้งที่สามารถประสานความร่วมมือเพื่อช่วยกันดูแลทรัพยากรในเขตพื้นที่นั้นได้

รวมถึงนโยบายต่าง ๆ ที่เน้นให้ชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าไม้แต่ไม่ได้มีการเน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนด้วย เป็นเพียงโครงการที่รัฐกำหนดแล้วให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม จึงไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ไม่สามารถพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองและรักษาความสมดุลของธรรมชาติได้เช่นกัน ทำให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านป่าไม้ โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โครงการคนอยู่ร่วมกับป่า ดังนั้นในการทำงานจึงควรมีความยืดหยุ่นให้เกิดความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ดังกรณีการหาหน่อไม้จึงจะทำให้เกิดการจัดการที่เหมาะสม กล่าวคือ มีคนที่ควบคุมดูแล และมีคนเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้เป็นต้น

จากกฎหมายดังกล่าว ส่งผลให้เกิดเป็นความไม่ชัดเจนด้านสิทธิในที่ดินทำกิน ที่เป็นอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรร่วม สืบเนื่องมาจากการที่อุทยานแห่งชาติพุเตยประกาศทับพื้นที่ทำกินของชุมชนบ้านห้วยหินดำนั้น ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้พื้นที่ทำกินดั้งเดิมของตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงมีการเรียกร้องให้อุทยานผ่อนผันให้บริเวณห้วยขนุนและห้วยหินดำนเป็นพื้นที่ทำกินชั่วคราว ดังที่ปรากฏอยู่ในข้อตกลง แต่เมื่อชาวบ้านเข้าไปใช้พื้นที่บริเวณนั้นกลับถูกจับกุมดำเนินคดี เพราะเจ้าหน้าที่อุทยานถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน แสดงให้เห็นถึงความไม่ชัดเจนของสิทธิในการใช้ที่ดินของชาวบ้านที่ได้กำหนดร่วมกันกับรัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่กล้าเข้าไปหากกลางไร่เพื่อเตรียมการเพาะปลูก และส่วนหนึ่งไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมของคณะกรรมการป่าชุมชน เนื่องจากไม่ต้องการมีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้แก่กลุ่มคนที่มีความคิดเห็นกลาง ๆ เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนและคนที่ไม่เห็นด้วยกับป่าชุมชนนั่นเอง

เมื่อยังไม่มี ความชัดเจนด้านสิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน หรือการใช้ที่ดินทำกินของคนในชุมชนบ้านห้วยหินดำนแล้วนั้น จะส่งผลให้คนส่วนหนึ่งไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านทรัพยากร เนื่องจากไม่สามารถบรรลุเป้าหมายเบื้องต้นเรื่องการใช้ที่ดินและไม่ต้องการที่

จะถูกจับดำเนินคดีเหมือนกับชาวบ้านรายอื่นด้วย ดังนั้นจึงลดการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน ต่อกิจกรรมด้านป่าไปด้วย

นอกจากนี้แล้ว พ.ร.บ. ป่าชุมชนที่เป็นแนวทางหนึ่งที่ชุมชนต่าง ๆ ร่วมกันผลักดันให้เกิดการรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ได้ใช้ระยะเวลากว่า 14 ปี ในการต่อสู้ โดยภาคประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นชุมชนที่อยู่กับป่ามาก่อน มีความเห็นว่า สามารถดูแลรักษาป่าร่วมกันอย่างยั่งยืนได้ โดยไม่จำเป็นต้องเอาชุมชนที่อยู่ในป่า มา่อนการอนุรักษ์ออกจากพื้นที่ ถ้าหากสามารถพิสูจน์ได้ว่าอยู่ตั้งชุมชนอยู่ในป่านั้นมาไม่น้อยกว่าห้าปี และมีพื้นวิถึวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นว่า มีการเป็นอยู่ดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี ในการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรมีมติกันเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 ซึ่งก็สร้างกำลังใจและความยินดีแก่ชุมชนบ้านป่าไม่น้อย แต่เมื่อส่งร่าง พ.ร.บ. ดังกล่าวไปยังวุฒิสภาให้พิจารณาตามขั้นตอน ซึ่งพิจารณากันแล้วก็ย้อนกลับมายังสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งว่า การจัดตั้งป่าชุมชน ไม่สามารถทำในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้ แม้ว่าชุมชนจะได้พิสูจน์แล้วว่าอยู่ในพื้นที่นั้นมาก่อน และมีพื้นฐานการสัมพันธ์เป็นอยู่กับป่าอย่างดี เมื่อมีความเห็นไม่ตรงกันทั้งสองสภาดังกล่าว จึงมีการกำหนดกรรมาธิการร่วมสองสภาเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ร่วมกัน และผลการพิจารณากันหลายครั้งได้มีมติกันในที่สุดเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2548 ด้วยคะแนน 11 ต่อ 4 เสียงว่าห้ามมิให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษ (ป่าจารสาร, 2549) จึงทำให้การดำเนินการด้านป่าชุมชนของชาวบ้านนั้นต้องหยุดชะงักลงอีกครั้ง

ในปัจจุบันการจัดการทรัพยากรร่วมตามระบบสิทธิทรัพยากรดินส่วนรวมกรณีศึกษาชุมชนบ้านห้วยหินดำ ถึงแม้จะมีอุปสรรคเรื่องการเข้ามาของกระแสทุนนิยมที่ส่งผลต่อระบบการผลิต ภูมิอากาศที่แห้งแล้ง หรือกฎหมายที่ไม่เอื้ออำนวย แต่กระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนก็ยังสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเอง เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้มีการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีพลวัต อีกทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำหน้าที่เป็นที่เลียง ให้การสนับสนุนทั้งทางด้านความรู้ กระบวนการและกำลังใจแก่ชุมชนอย่างใกล้ชิด จึงทำให้เกิดเป็นพลังของภาคประชาชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการ